

El Genocidi dels Armenis 1915

Francesc Espinet i Burunat

Resumen/ Resum / Abstract

Amb algun aclariment metodològic previ, s'aborda en forma de lliçó inaugural el tema del genocidi dels armenis per part de l'Imperi Otomà entorn del 1915, en el context de la primera guerra mundial, considerat com un element del procés nacionalitzador i modernitzador des d'un imperi multiètnic cap a una república unitària turca, portat a terme pels anomenats "Joves Turcs". S'expliciten procediments, formes, mètodes, fets, volums del genocidi. El text s'acompanya d'una ampla cronologia i d'un conjunt de mapes.

Plantado como una lección inaugural, tras apuntar algún elemento metodológico, el texto se centra en el genocidio contra los armenios por parte del Imperio Otomano en torno a 1915, en el contexto de la primera guerra mundial, considerado como un elemento del proceso modernizador y nacionalizador llevado a cabo por los "Jóvenes Turcos", en el tránsito de un imperio multiétnico a una nación-estado republicana turca. Se ponen de manifiesto modalidades, métodos, procedimientos, formas, hechos y volúmenes del genocidio. Viene acompañado de cronologías y mapas.

With some methodological clarification, the subject of the 1915's Armenian Genocide, carried out by the Ottoman Empire, in the context of the First World War, is approached in the form of a inaugural lesson. This genocide was considered an element of the modernisation and nationalisation process, carried out by the Young Turks, from a multiethnic empire to a centralized Turkish republic. Methods, forms, modalities, facts, volume of the genocide are brought to light. The text is accompanied with a wide chronology and of a set of maps.

224

Palabras clave / Paraules clau / Key Words

Genocidi. Armenis. Imperi Otomà. Turquia. Joves Turcs. Primera Guerra Mundial. Modernització. Nacionalisme. Cronologia.

Genocidio. Armenios. Imperio Otomano. Turquía. Jóvenes Turcos. Primera Guerra Mundial. Modernización. Nacionalismo. Cronología.

Genocide. Armenians. Ottoman Empire. Turkey. Young Turks. First World War. Modernization. Nationalism. Chronology.

Preàmbul o Els perquès d'aquesta conferència.

Aquesta és la lliçó amb què obro el període de la meua vida laboral anomenat jubilar. Però és ben clar que no plego de treballar. No faré consideracions sobre tot això.

Sí, però, sobre perquè he escollit aquest tema, el del genocidi contra els armenis perpetrat per l'estat otomà el 1915.

Raons coiunturals: politòlegs i historiadors de la UAB estem treballant en un projecte sobre Turquia i la Unió Europea; jo hi faig de sènior; però un sènior moderadament actiu.

Raons estructurals:

a) com a historiador crec que el conflicte mou el món i que cal contemplar la història dels conflictes des d'abaix, és a dir des dels punt de vista del poble menut, sigui aquest protagonista o víctima (sovint, les dues coses); d'altra banda, fa anys que em dedico a estudiar el món arabomusulmà contemporani; i encara més anys que considero la memòria dels protagonistes de la història com una font necessària;

b) com a català, membre conscient de pertànyer a un poble que malda per a ser ell mateix contra qui no el deixi ser-ho;

i c) com a persona que ha anat molt sovint a la contra en la seva vida...

Per tot això, en conseqüència:

-si un dels punts calents en la relació Turquia-UE és el reconeixement (o no) per part de l'actual estat turc que el seu antecessor, l'estat otomà, cometé genocidi sobre el poble turc;

-si la religió fonamental del poble turc és la musulmana (i la de l'armeni, la cristiana);

-si les fonts essencials per al coneixement del genocidi són els egodocuments (la memòria pròpia dita o escrita) i la història oral (la recollida per part d'un tercer d'allò que hom diu de la seva vida);

-si crec que el poble armeni en l'època contemporània ha maldat pel reconeixement polític de la seva identitat (perdoneu la paraulota, us confesso que jo continuo creient en les identitats de pobles i de persones, malgrat tots els postmodernismes. Sovint multiidentitats, esclar);

-si no em fa res complicar-me la vida...

era evident que potser podria acabar estudiant, per exemple, el genocidi dels armenis per part de l'estat otomà entorn del 1915... i el negacionisme turc al respecte.

O no!

Però, com diu aquell: "Va a ser que sí".

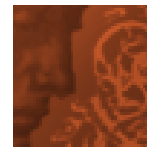
I em vaig posar a estudiar la qüestió. I en vaig fer un article, dos articles. I ara una lliçó, una conferència. El primer article, resultat d'una trobada organitzada el maig passat pel grup d'historiadors i politòlegs al que abans m'he referit. El segon, resultat d'una comunicació en un congrés sobre cinema i història, realitzat a Madrid el setembre passat.

I ara... Ara què?

Podrieu preguntar-vos per què us he explicat tot això. És ben senzill: ensenyo la meua cuina, la cuina de l'historiador i de la persona que es jubila.

Ara ja us puc portar el plat a taula.

L'actual Armènia és un petit estat del Caucas sud, independitzat de la URSS el 1991, situat entre dos altres petits estats caucàsics: Geòrgia i Azerdaijan, i amb frontera amb Turquia. Però Armènia té una llarga història, que ara no desgranaré, de més de dos milers d'anys. De manera que el poble armeni, la nació armènia, s'ha trobat al segle XXI amb una llengua (i un alfabet) i una cultura pròpies, una història carregada de conflictes amb alguns temes sobre els quals encara no ha pogut fer el dol, un territori molt minvat respecte del que havia arribat a tenir, etc... i un estat.

Pierre Vilar va dir algunes vegades que la cronologia no és la matèria de l'historiador, o que l'historiador que es desvia per la cronologia no serà mai, segurament, un bon historiador. De la geografia en va dir moltes coses, pel què fa a la seva relació amb l'historiador, però sobretot en va fer en la pràctica un emblema, posat que la seva formació universitària va ser la d'un geògraf i no pas, inicialment, la d'un historiador. En segon lloc, la seva gran obra, *Catalunya dins l'Espanya moderna* comença amb un volum sencer dedicat a estudiar la geografia de Catalunya, una interessantíssima geografia de Catalunya. Sense ella, no podia explicar la història. Jo sóc un admirador de Vilar. El defensaré a capa i espasa. Però també sóc, ho sé, un mal seguidor. És cert que sense geografia, per a mi, no hi pot haver història. Sempre dic que les coordenades humanes són espai i temps. I que no hi ha manera d'entendre la humanitat sense comptar amb ambdues coordenades, que interactuen, o, si ho volem amb una fórmula clàssica, que tenen entre elles una relació dialèctica. Però, alhora, considero que sense el temps i els fets puntuals que l'omplen, tampoc no hi pot haver reconstrucció entenedora del passat per tal de poder tirar endavant un projecte de futur; és a dir que, per a mi, sense el coneixement de la cronologia històrica, de com els esdeveniments es segueixen uns als altres, no hi ha manera d'interpretar el passat. Us dono, doncs, mapes i cronologia. Del genocidi armeni. I crec que és bàsic el coneixement i reconeixement del genocidi armeni per a construir un bon futur global, que descarti per sempre el genocidi aquí i arreu. I pel futur turc, per un seu futur que també el descarti, i així poder construir un sistema democràtic, és a dir un sistema públic en el que les dones i els homes, sense distincions (ni ètniques, ni socials, ni econòmiques, ni culturals, ni de gènere, etc.) tinguin la darrera paraula, tinguin dret a la darrera acció, tinguin el poder. Però sense conèixer, reconèixer, els fets del passat no es pot construir un futur en la veritat, en la justícia, en la reconciliació amb si mateix. I molts etcèteres. M'empatollo. Deixem-ho estar. Provisionalment, deixem-ho estar. *I anem al gra.*

226

El genocidi dels armenis per l'Imperi Otomà.

Per genocidi, un delictes perseguible internacionalment d'ofici i imprescriptible, s'entén “la deliberada i sistemàtica destrucció d'un grup ètnic, religiós o nacional” (alguns hi afegeixen “polític i de gènere”), o, si ho volem en termes de la justícia internacional “*qualsevol dels següents actes comesos amb la intenció de destruir, totalment o parcialment, un grup nacional, ètnic, racial o religiós: a) matar membres del grup, b) causar seriosos danys corporals o mentals als membres del grup, c) infligir al grup deliberadament condicions de vida calculades per tal d'aconseguir la seva destrucció física en part o totalment, d) imposar mesures tendents a prevenir naixements en el si del grup, i e) transferir per força infants del grup a un altre grup*”¹. Veiem ara els fets i la seva interpretació.

El context.

L'Imperi Otomà (IO, que no desapareix de dret fins a la creació de la República de Turquia el 1923, i que sol anomenar-se, molt impròpiament, Turquia) contenia en el

¹ Convenció sobre el càstig i la prevenció del crim de genocidi, de l'ONU, article 2, 1948.

seu sí una considerable població armènia cap al darrer terç del segle XIX, més de dos milions, que es reduïrien potser a un mínim d'1.500.000 el 1914², ubicats principalment a les províncies orientals d'Anatòlia, a Cilícia -al SO de l'Àsia Menor- i a algunes grans ciutats (especialment a Constantinoble). D'altra banda, una bona part dels armenis també residien a la Transcaucàsia tsarista (1.713.169 el 1913, segons el govern rus), especialment a les províncies pròpiament armènies (1.296.000), però igualment a algunes grans ciutats com ara Tbilisi. Finalment, per a referir-nos només a la zona del Pròxim Orient, també hi hauria uns 150.000 armenis a Pèrsia. En d'altres lloc del món sumarien cap a mig milió (des de l'Índia fins a EUA passant per Europa). Cosa que ens donaria una xifra final global d'uns 3.850.000 armenis, pel cap baix, cap a 1914³.

Ens referirem especialment als armenis de l'IO. Organitzats com a *millet* (comunitat ètnico-religiosa amb identitat administrativa, dirigida pel patriarca de la seva peculiar església cristiana), els armenis aconseguiren el 1863 una "constitució nacional armènia" pròpia, que introduïa una assemblea laica (al costat de la religiosa). Després de les paus de San Stefano i de Berlín (1878), els russos imposaren que els armenis de l'IO tinguessin institucions més autònomes, però en la pràctica poca cosa canvià. Paral·lelament, sorgí un potent moviment nacionalista armeni (amb diversos partits, entre els que sobresortí el *Dashnak*, 1890, de característiques socialdemòcrates). La situació anà complicant-se fins que la dictadura del soldà Abdül Hamid llençà contra els armenis una sèrie d'atacs (amb formacions de cavalleria kurda dirigits per l'estat i conegudes com a *hamidé*, del nom del soldà) que culminaren en les matances del 1894-1896 (uns 250 000 morts).

Finalment, però, el 1908 es posà fi a la dictadura d'Abdül Hamid amb la insurrecció militar dels "Joves Turcs" del Comitè d'Unitat i Progrés (CUP), que tenia un programa

² Pel que fa a la població armènia a l'interior de l'Imperi Otomà, que és la que ens interessa especialment, podem donar aquestes dades, segons les diferents fonts.

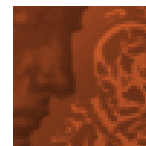
Població armènia a la segona meitat del segle XIX a l'Imperi Otomà

<i>Segons el Govern</i> (1867)	2.400.000
<i>Segons el Patriarcat</i> (1882)	2.600.000
<i>Segons Samuel Cox</i> (1893)	2.400.000
<i>Segons el Govern</i> (1893)	1.001.465
<i>Segons Herman Wamberg</i> (1896)	1.130.000
<i>Segons Llibre groc francès</i> (1897)	1.475.011

Població armènia a l'Imperi Otomà el 1914

<i>Segons el Govern</i> (1914)	1.294.831
<i>Segons el Patriarcat</i> (1914)	2.100.000
<i>Segons Kevork Aslan</i> (1914)	1.800.000
<i>Segons Fa'iz El-Ghusein</i> (1916)	1.900.000
<i>Segons els Arxius Alemany</i> ²	1.950.000
<i>Segons Arnold Toynbee</i> (1916)	1.800.000
<i>Segons el Br. Annual Reg.</i> (1917)	1.056.000
<i>Segons Johannes Lepsius</i> (1919)	1.600.000
<i>Segons Meir Zamir</i> (1981)	1.300.000
<i>Segons Justin McCarthy</i> (1983)	1.698.301
<i>Segons Raymond Keborkian</i> (1992)	1.914.620
<i>Segons Yves Ternon</i> (1996)	1.750.000

³ Alguns historiadors fan arribar la xifra fins a 4.5 milions

reformista, modernitzador i democratitzador, programa al que els partits armenis s'afegiren amb entusiasme i grans esperances. El moviment dels "Joves Turcs", però,

- a) amb les lluites pel poder entre diverses faccions militars, polítiques i religioses a l'interior de l'IO (que, entre d'altres extrems, conduïren a les matances d'armenis a Cilícia del 1909, uns 30.000 morts), i
- b) amb les derrotes a l'exterior, especialment a mans dels nacionalismes balcànics (amb el suport de l'Imperi Tsarista Rus), que portaren a la pèrdua dels Balcans, a més de Líbia (la darrera colònia submediterrània que restava a l'IO),

acabà perdent les seves característiques democràtiques i integradores de les diverses ètnies que formaven la població de l'IO, per anar a parar a un ultranacionalisme turc (i fins i tot panturc i panturànic, amb ideòlegs com Ziya Gökalp), dictatorial, però alhora modernitzador, que aconseguí el poder el gener del 1913 i anà consolidant-lo al llarg de l'any i dels primers mesos del 1914, dirigit pel triumvirat de paixàs, Talat, Cemal i Enver, que tenien a les seves mans els ministeris claus de l'Interior i de la Guerra. Un dels seus objectius era la nacionalització turca de l'otomanisme, cosa que necessitava una prèvia neteja ètnica (i/o de conversió dels cristians a la religió musulmana, perquè, malgrat el seu inicial laïcisme, el CUP acabà proclamant el panislamisme, paradoxalment, com a fórmula nacionalista). D'altra banda, aquestes opcions político-ideològiques del CUP el portaren a una aliança amb el II Reich Alemany (que aquest ja feia temps que contemplava com una opció per a l'externalització del seu poder polític -viatge del kàiser, 1898- i per a l'exportació dels seus capitals, especialment en la xarxa ferroviària otomana). L'acord secret germano-otomà dels primers dies de la que posteriorment s'anomenaria **primera guerra mundial** es materialitzà en l'atac de la marina a les costes russes del mar Negre (finals d'octubre) i en una subsegüent ofensiva terrestre (finals de desembre), que acabà amb un desastre durant l'hivern (derrota de Sarikamish, gener del 1915, amb unes 70.000 pèrdues otomanes). A la vegada, els britànics havien llençat un atac contra els Dardanels (març 1915, amb la batalla de Gallipoli com a centre, abril-desembre), que en aquest cas acabà amb una clara victòria otomana.

228

Des del 1914, d'altra banda, el CUP havia posat al dia una organització paramilitar secreta (*Teshkilat-i Mahsusa*, TM, Organització Especial), que tenia una doble finalitat, la infiltració de tipus guerriller en terreny enemic, a l'exterior, i la lluita contra els opositors, considerats traïdors, de l'interior del país. Aquesta IM estava formada per gent de diversa procedència (des de malfactors deixats anar de les presons fins a membres d'ètnies que poguessin tenir els armenis com a adversaris, especialment kurds i circassians), que foren coneguts com a *çetes* (bandits).

Els inicis de la persecució.

Des del començament de la guerra es produí una certa persecució contra els armenis, que s'anà intensificant en paral·lel als esdeveniments bèl·lics, fins que a la primavera del 1915 es convertí en una planificada campanya d'extermini. Veiem alguns dels esdeveniments més representatius de la primera etapa.

Ja el mateix agost del 1914 es produeix a Diyarbakir l'incendi d'un miler d'establiments armenis o, a la província de Sivas, les escoles i esglésies armènies són convertides en aquarteraments. Al més següent, Talat, ministre de l'Interior, ordena el seguiment policíac de tots els caps armenis com a sospitosos, i es produeix el total

desarmament dels armenis (fins i tot de ganivets de cuina) en determinades poblacions. A l'octubre, ja es donen assassinats selectius ordenats per les autoritats (com és el cas de Nazareth Chabush a Zeitun), hi ha detencions massives de líders i actuació de bandes de *çetes* (a Erzerum i la seva província), mentre s'inicia l'espoli econòmic (per ara, en forma de "contribucions de guerra"). Al novembre, s'enceten, a manera d'escarment i advertiment, les execucions públiques de presumptes traïdors⁴ i els armenis comencen a ser expulsats de la funció pública. El desembre ja ens trobem amb els primers assassinats massius (especialment a la ruralia de la província de Van), mentre es creen els primers batallons de treball per als soldats armenis (en foren mobilitzats uns 250.000). El primer mes del 1915 alguns d'aquest soldats comencen a ser assassinats indiscriminadament (es donà el cas al districte de Gavar de la província de Van). Al febrer, davant d'aquest panorama, s'inicia una certa resistència armada armènia (fou el cas de Bitlis, que es repetí posteriorment en alguna altra localitat, com Van o Urfa, i que en el cas de Musa Dagh ocupà les primeres planes de la premsa mundial, i donà lloc a la famosa novel·la de Franz Werfel, *Els Quaranta dies de Musa Dagh*, ja als anys trenta), mentre al març es donen les primeres grans detencions massives (per exemple, a Iskenderun, l'Alexandreta de Cilícia). A l'abril, es produeixen detencions generalitzades de notables (com a Diyarbekir) i comença la instal·lació de turcs immigrants en zones buidades d'armenis (en aquest cas, amb musulmans procedents de Bòsnia).

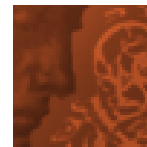
Ens trobem, en definitiva, davant d'una mena d'assaig general del que s'esdevindrà des del fatídic 24 d'abril del 1915.

El genocidi. Els mecanismes. Els fets.

Aquest 24 d'abril són detinguts uns 250 dirigents (intel·lectuals, periodistes, religiosos, polítics, artistes) armenis a Constantinoble, que foren empresonats a Diyarbekir, Çankiri i Ayash i la majoria d'ells, immediatament o en els mesos següents, assassinats. Al mateix moment, a tot l'IO, es detingueren 2.345 caps de la societat armènia. Era l'intent de decapitar, de deixar sense direcció, tota la comunitat armènia, per tal de facilitar el projecte del seu extermini (l'extinció administrativa del *millet* i del patriarcat es produí, en efecte, l'agost del 1916). Encara que no en tenim totes les coordenades, el més probable és que l'extermini es planifiqués en un seguit de reunions del CUP i del seu Comité Central (CC) del mes de març del 1915 a Constantinoble, que foren seguides de la *tournee* de diversos diputats i de Bahaettin Shakir (cap de la TM) per Anatòlia fent prèdiques (a les mesquites, entre d'altres escenaris) sobre les traïdories dels armenis, en paral·lel a nomenaments d'homes de confiança al cap dels governs de les províncies de major població armènia, com fou el cas del metge Reixit a Diyarbekir o del cunyat de Talat, Tahir Jevdet, a Van.

El procediment seguit per a portar a terme el genocidi fou dirigit alhora des del ministeri de l'Interior (en col·laboració sovint estreta amb el de la Guerra) i des del CC del CUP, tots dos regentats de dret o de fet per Mehmet Talat. La línia d'ordres emanades del ministeri de l'Interior (i, de vegades, del de la Guerra) anava adreçada als governadors de les províncies (que les transmetien als seus segons dels districtes i/o als

⁴ Malgrat que el *Dashnak* havia decidit, com fou el cas de tots els partits de la Internacional Socialista en aquella coïuntura, que els ciutadans d'un estat -en aquest cas l'IO o l'Imperi Tsarista- fossin fidels a les seves autoritats, hi hagué un cert nombre d'armenis (potser ni tansols un miler) que s'enrolaren en les guerrilles armènies russes i actuaren contra el poder otomà.

responsables civils de ciutats i viles) o als comandaments militars. Aquestes ordres, sovint donades per telegrama, feien referència al “trasllat” o la “recol·locació” de la població armènia (amb el benentès que aquest termes equivalien a “extermini”, a “mort”). Ordres paral·leles eren transmeses, pràcticament sempre sense constància escrita, des del CC del CUP a la IM i a les estructures territorials (secretaries) del CUP; aquestes es referien directament a l’extermini dels armenis, però el coneixement que en tenim, excepte en molt pocs cassos, és a través de testimonis del cos diplomàtic, de les estructures occidentals de cooperació, dels mateixos executors *a posteriori* (especialment en el judicis del 1919-1920) i dels supervivents. De fet, les morts *in situ* o a les rodalies del lloc de residència foren sobretot de mascles joves i adults (entre ells, els membres armenis de l’exèrcit, primer agrupats en batallons de treball i després assassinats), mentre que dones i nens moriren especialment d’esgotament i fam (encara que també tenim constància de milers d’assassinats directes, entre d’altres de nens mascles) durant el trajecte o a la fi del “trasllat” (especialment als deserts siria i mesopotàmic), tot i que algunes de les dones foren entregades en matrimoni o concubinatge a musulmans, prèvia conversió (generalment simulada), i molts nens (especialment nenes) passaren a formar part de famílies musulmanes (turques, àrabs, circassianes, kurdes) i foren educats en la religió d’aquestes. De tot, se n’ocupà en gran mesura l’IM, els seus *çetes*, i de vegades població civil fanatitzada (fins i tot per prèdiques d’ulemes), encara que teòricament els encarregats de fer els “trasllats” eren les organitzacions conegudes com Directori per a l’Establiment de les Tribus i els Immigrants (*İskân-i Asâir ve Muhacirîn Müdüriyeti*, IAMM, que el 1916 fou transformat en Directori General per a Tribus i Immigrants, *Asâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi*, AMMU), dirigit per Sükrü Kayaa, i les comissions de Béns Abandonats (*Emvâl-i Metrûke Komisyonu*, EMK) i de Seguretat (creades aquestes darreres d’acord amb els decrets dels que parlarem tot seguit).

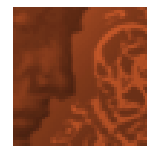
En efecte, la situació començava a ser insostenible internacionalment, fins a l’extrem que l’Entente, a finals de maig del 1915, emeté un comunicat que responsabilitzava les autoritats del que estava passant: “*Davant d’aquest nou crim de Turquia contra la humanitat i la civilització, els governs aliats posen al corrent públicament la Sublim Porta que seran considerats personalment responsables tots els membres del govern turc i els funcionaris que hagin participat en tals matances.*” Aleshores es dictaren diversos decrets que autoritzaven els “trasllats” i la confiscació dels béns (del 26 de maig al 10 de juny) i crearen les comissions abans esmentades per a realitzar-ho: la primera per a fer-se càrrec dels béns armenis i la de Seguretat per a organitzar els combois de deportats, de fet per a controlar i consignar el desenvolupament de l’extermini.

Donarem alguns elements puntuals d’aquest procés de deportació i d’extermini. L’abril del 1915 foren exterminats 56.000 armenis de la província de Van, cosa que ens fa ben explicable la insurrecció de la seva capital (dia 17) i el fet que la seva població rebés com a alliberador l’exèrcit rus quan ocupà la ciutat el 19 de maig. Els mètodes de les matances foren variats, des de l’ofegament en rius (Tigris, Èufrates i algun dels seus afluents) i llacs, i al mar (enfonament de vaixells carregats d’armenis al mar Negre, procedents sobretot de Trebisonda), fins a morts per arma blanca o de foc, passant per fogueres i fums en coves, que provocaven l’asfíxia, o incendis de la pròpia casa, precipitacions des d’altes cingleres, o penjaments en presons i en places públiques, o en arbres en plena natura. Generalment aquests assassinats afectaven inicialment els armenis notables, i immediatament la quasi totalitat de mascles adults, exceptuant-ne

inicialment dones i nens (i secundàriament els vells). Moltes d'aquests dones (generalment violades) i nens acabaren, com ja hem dit, en famílies musulmanes, prèvia conversió a l'islam per part de les dones (moltes d'elles destinades a la prostitució); una part dels nens orfes (sovint separats prèviament de la seva família) també fou reclosa en orfenats, alguns creats *ad hoc*. La conversió, més o menys forçosa, pogué servir inicialment per escapar de la mort o de la deportació, però es donaren ordres contradictòries al respecte, de manera que acabà per no ser gens rellevant per tal d'aconseguir mantenir-se en vida (com també fou poc segura la possibilitat de casament amb musulmans). Una gran part de dones, nens i vells morí durant el trajecte del trasllat per obra sovint dels gendarmes que havien de custodiar-los o de *çetes* emboscats, o bé degut a les males condicions de la deportació, amb poc menjar i escassetat d'aigua, sovint a peu en llargues jornades, en condicions climàtiques adverses i amb roba gens adequada per a preservar-se del fred o de la calor. Els que arribaren al seu destí final sucumbiren en els camps de concentració dels deserts del sud, especialment al gran desert siria, en llocs com les afores de Ras al-Ain (a les ribes del Khabur) i especialment a Deir ez-Zor (a l'Èufrates) o, si passaven d'aquí, al nord de l'actual Iraq (al voltants de Mosul) o a Transjordània (especialment a l'Hawran).

Amb la declaració feta des d'Alep el gener del 1916 de Nuri Bei (germà d'Enver Paixà), un dels principals responsables de la deportació cap al sud, en tindriem prou alhora per a constatar la realitat de l'extermini i la satisfacció d'haver fet bé la feina, i encara una certa cura en dissimular la intenció: *"Hem pogut establir [...] que amb prou feines un 10% dels armenis sotmesos a deportació ha arribat al seu destí. Els altres són morts pel camí per carestia, malaltia o altres causes naturals. Espero obtenir el mateix resultat amb els supervivents, tractant-los amb el mateix rigor."* Com veiem, tot i aquest cinisme, Nuri Bei es vol curar en salut, davant una possible futura responsabilització, atribuint les morts a "causes naturals".

Algunes dades ens ajudaran a copçar la magnitud del genocidi (a la cronologia n'hi ha un munt de relacionades). Durant el mes de maig, a Diyarbekir són assassinats, ofegats al Tigris, 1.481 notables de la ciutat i a començament de juny uns 3.800 soldats armenis són executats; al juliol, altres 600 armenis són massacrats a les portes de la ciutat. Al juny i juliol hi ha constància de centenars de cossos que suren a l'Èufrates, per les denúncies de Cemal Paixà i dels diplomàtics alemanys. Entre el 10 i el 13 de juny són assassinats a Kemakh tots els deportats procedents de la província d'Erzurum i el 23 es produeix la mort de tots els armenis mascles adults a Kharput (on també assassinaran l'1 de juliol 2.000 soldats armenis i la resta d'individus de 800 famílies el dia 7) i a Mardin (i altres 2.700 persones el 10 de juliol), mentre el dia següent moren ofegats al mar Negre els notables armenis de Trebisonda. A finals de juny, s'ordena la deportació de tot armeni de les ciutats de Trebisonda, Erzurum i Samsun, mentre al juliol (del 4 al 20) seran deportats 48.000 armenis de la província de Sivas. Són només alguns cassos, però la situació és tal que, per exemple, entre el 14 de juliol i el 3 d'agost es produeix un correspondència entre Talat i Raixid sobre la necessitat d'enterrar (o almenys d'amagar en coves) els cossos dels armenis morts i de no deixar a la intempèrie els cadàvers cremats o en estat de putrefacció, al mig del camp o al marge de les carreteres. Les matances continuaran, però alhora començarà l'hora dels recomptes. Així, a la província de Yozgat uns 68.000 armenis haurien estat assassinats fins el 24 d'agost, segons el kaimakan (vicegovernador) del districte de Boghaziyan, Mehmet Kemal. A finals de juliol, i coincidint amb els primers assassinats en massa a Ankara, s'inicià la liquidació a les presons dels dirigents armenis detinguts el 24 d'abril. El

moviment de deportació era tal que, només entre l'1 i el 4 d'agost, recalaren a Alep i la seva rodalia 236.500 armenis, moment en què s'inicia l'assassinat sistemàtic a la província de Sivas dels presos detinguts a les presons improvisades de Gok-Medrese i de Sifahdiye-Medrese, així com a la presó central: l'execució fou realitzada en 36 diferents centres d'extermini de la regió. En aquest moment, a més, comença l'arribada de deportats a Deir ez-Zor. El 10 d'agost la barbàrie arriba a l'extermini dels armenis d'una cinquantena de pobles del districte de Palu i d'una caravana de 600 dones i nens a la plana de Mardin. Aquest mateix mes, el britànic lord Bryce declara que han estat assassinats 500.000 armenis, mentre des d'Alep s'ordena la deportació de 60.000 armenis cap a Transjordània, posat que Deir ez-Zor és ple. A començaments de setembre només a Constantinoble i Esmirna, d'entre les grans ciutats, hi queda quelcom semblant a una comunitat armènia. Continuant amb els recomptes, a mitjan de mes, el governador de Diyarbekir avalua en 120.000 els "deportats" de la província, i la setmana següent Talat ordena recomptar setmanalment els armenis morts arreu, i pocs dies després mana que siguin deportats tots els armenis malalts, totes del dones i tots els nens encara residents a les seves localitats. A finals de mes s'avaluen en 10.000 els armenis deportats a Afion-Karahisar, en 50.000 a Kònia, en 10.000 a Intili i en 150.000 a Katma, mentre són uns 250.000 els deportats de Yalova, Ankara i Kastoumi. Segons Haigazn K. Kazarian ⁵, a començament d'octubre hi ha un mínim de 800.000 armenis assassinats i uns 360.000 deportats vius. Comença aleshores la deportació d'armenis de la zona NO: per exemple, el dia 28, 80.000 deportats de Tràcia i de l'Anatòlia noroccidental abandonen Kònia, i a la fi de novembre, segons l'ambaixada alemanya, han estat assassinats uns 30 000 armenis de Constantinoble. Durant aquest mes i el següent es produirà la primera inspecció *de visu* del primer organitzador de tot plegat, Talat: del 18 de novembre al 18 de desembre viatjarà per tot Anatòlia per a seguir d'aprop l'evolució del seu gran disseny.

Per a no continuar amb aquesta obscena ressenya, només direm que en els informes a Talat de la primavera següent s'indica que el 75% dels internats a Deir ez-Zor han mort, que aleshores s'inicien les matances en massa a Ras al-Ain o que en setmana del 13 al 19 d'abril han mort 95.000 deportats a la zona controlada per Alep. Al juliol, encara, foren assassinats tots els capellans armenis deportats a Hawran, per negar-se a convertir-se a l'islam. A l'agost Wilhelm Radowitz, ambaixador alemany interí, comunica al seu canceller que dels dos milions d'armenis que vivien a l'IO el 1914, 1.175.000 són morts i 325.000 viuen deportats; no especifica el què del mig milió restant. En resum, quan els aliats de l'Entente conqueriren Alep l'octubre de 1918, alliberaren encara els 125.000 armenis deportats que quedaven a la zona.

232

El genocidi, arma per a la construcció d'una "economia nacional".

Una altra qüestió que encara voldria desgranar és l'econòmica. Hem vist que la raó central per la qual es desencadena el genocidi és el nacionalisme modernitzador turc, que vol estructurar el nou estat sense els handicaps del multietnicisme (i és en aquest sentit que vol desempallegar-se dels armenis, després d'haver-ho fet -sense necessitat d'extermini físic- amb els grecs: emigració a Grècia), que lliga al tema religiós (declaració de la *jihad* contra les potències cristianes de l'Entente, a la tardor del 1914; temptacions d'aniquilació d'altres sectors religiosos cristians). Però, com a moderns que són, els dirigents del CUP saben que cal estructurar també una "economia

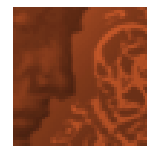
---

⁵ *Chronology of the Armenian Genocide*, a armenian-genocide.org.

nacional turca”: ja han començat a fer-ho amb la riquesa requisada als grecs, ara ho faran de manera metòdica i sense ni una concessió amb els béns dels armenis, sobre els que començaran a bastir l’anomenada “*burgesia de guerra*” (*harb zengini*) turca, en part aconseguida a base d’instal·lar turcs en els espais “abandonats” pels armenis. Ja hem vist alguna de la legislació en que basaren les expropiacions i incautacions (i no hauríem d’oblidar que la inserció de dones i nens en famílies musulmanes, si la considerem des d’un punt de vista econòmic, ja fou un pas en la consolidació d’una economia nacional⁶). Veiem ara la qüestió més d’aprop.

El juny del 1915, l’IAMB ordenà “*l’assentament dels emigrants, la confiscació dels béns mobles i dels animals, i el recensament de la població situada en els pobles armenis buidats*”, documentar “*els noms i llocs dels pobles armenis, el nombre de deportats i les propietats i terres cultivables abandonades*” i apropiar-se de les escoles de les localitats “*que han estat buidades d’armenis*” (i el setembre totes les escoles armènies són posades sota autoritat turca) i donar-les als “*musulmans emigrants que hi siguin instal·lats*”. El juliol, Talat encomanà a la EMK la reinstal·lació dels turcs emigrants en pobles “abandonats” pels armenis. Per la seva banda, el ministeri de l’Exèrcit també participà en la requisita, per exemple dels animals domèstics (ordre de 13 de juliol), mentre que el mateix Talat confiava a l’exèrcit (agost) tot un altre conjunt de béns immobles armenis, i al mateix agost l’exèrcit requisa tot el sabó, llana, carbó i coure de cases i magatzems armenis, mentre al setembre s’apropia de tot el material sanitari armeni (en competència amb la Mitja Lluna Roja, que ja ho ha intentat uns dies abans). Després d’un nou escandall dels béns armenis ordenat per Talat (primers d’agost), autoritza la liquidació (dia 21) dels seus magatzems. Es produirà aleshores (a part de la lluita pel botí, per part d’autoritats i particulars, que arribaren a acumular immenses fortunes), una pugna entre els ministeris de l’Interior i de l’Exèrcit per a fer-se amb el pastís (com ho prova l’ordre peremptòria d’Enver de capturar totes les pertinences armènies romanents, 7 de setembre). No serà, però, fins el 1916 (decrets de gener) que el procés s’institucionalitzarà amb lleis *ad hoc*, com el decret de l’IAMB : “*Amb l’objectiu d’un creixement dels negocis musulmans en el nostre país, és necessari establir companyies estrictament creades per musulmans. Cal donar-los propietats mobles (abandonades pels armenis) en condicions que puguin garantir una ferma consolidació dels negocis. El seu fundador, els gestors i els representants han de ser escollits d’entre líders honorables i l’elit, i, per tal de permetre als comerciants i agricultors participar en els dividends, cal que els avals siguin de mitja o una lliura, i [els béns] registrats al seu nom per evitar que el capital vagi a mans estrangeres. Cal promoure el desenvolupament de l’empresariat en l’esperit dels musulmans, i cal que es comuniquin al ministeri [de l’Interior] els passos d’aquesta iniciativa i els resultats de tot plegat.*” Al maig Talat reblà el clau amb la següent ordre: “*Vist que establiments com ara factories i magatzems i tallers abandonats pels armenis ara estan desocupats, cal transferir-los a empreses musulmanes en circumstàncies favorables, de manera que cal donar facilitats i suport a aquesta causa. Cal atribuir-los a aspirants musulmans i proporcionar-los-hi ajut.*” Finalment, les lleis del 1915 sobre béns armenis, que cautelosament podien ser interpretades com de protecció dels béns abandonats, van ser substituïdes per la “lleï provisional” de confiscació de tots els béns immobles armenis (5 d’octubre).

⁶ A més, pel què fa a les dones, cal tenir present que l’11 d’agost del 1915 les casades amb turcs foren privades del dret de successió, no fos que els seus béns escaparen de mans musulmanes. Pel què fa als nens, el 5 de setembre del 1916 s’ordenà que se’ls atribuïssin noms turcs.

El genocidi i la modernització.

Per a culminar el procés del nacionalisme turc, tot amprant les mesures respecte els armenis, Talat, ja gran visir, el 15 de febrer del 1917 pronuncià un solemne discurs programàtic, que basava en una política de “civilització i modernitat”, de “reforma i innovació”, unides a la “seguretat nacional” i a la “interacció amb la civilització europea”.

La història no s’acabà aquí, prou que ho sabem. I potser en donarem després encara algun tast. Però, per ara, podríem concloure amb una reflexió de caràcter general, que podria fer així:

Sovint pensem que el procés modernitzador (freqüentment convertit en sinònim de “progrés”) és per naturalesa i en la pràctica històrica la parella de ball de la democratització i del respecte als drets humans. Però si ho observem de l’aprop, tant teòricament com històricament, acabem per adonar-nos de la falsedat alhora del paradigma i de la seva realització pràctica. Pel que fa el paradigma, podem dir que la “modernització” és una necessitat del sistema capitalista (i en ell incloc els “socialismes reals”, és a dir, els capitalismes d’estat), que, com el ciclista, si s’atura, cau. En la pràctica, modernització ha estat lligada molt sovint, massa sovint, als sistemes dictatorials, als pitjors crims contra la humanitat, fins a la seva màxima expressió, els genocidi. Només posaré un exemple: l’aparició de les modernes estructures viàries, durant els anys vint i trenta del segle XX, es produeixen, a Espanya, Itàlia o Alemanya, amb els règims de la primera dictadura, del feixisme i del nazisme, respectivament. No és pas gens contradictori, doncs, que, al costat del genocidi armeni, a l’Imperi Otomà, durant aquests anys es produeixi alhora la modernització, l’occidentalització i la nacionalització turques. Alguns exemples: secularització dels tribunals religiosos (*seriye*) i les seves lleis canòniques, situats sota la jurisdicció del ministeri de Justícia; expulsió dels clergues (cristians i musulmans) del parlament; decrets afavoridors de l’ensenyament a les dones, des de l’escola primària fins a la universitat, alhora que d’altres incentiven la seva incorporació al mercat laboral, i incrementen els seus drets (per exemple, en el divorci); disseny d’una “economia nacional”, amb una Banca Nacional des de l’estat (*Millî Banca*); desenvolupament d’una “cultura nacional” (biblioteca, museu, música, turisme, cinematografia, geografia... “nacionals” turques), d’una nova “identitat nacional”; adopció del calendari europeu i passes cap a la implantació de l’alfabet llatí. I tot això serà aprofundit amb la república kemalista des del 1923, que negarà el genocidi i es constituirà com un sistema dictatorial de partit únic, amb molt bones relacions amb la URSS.

234

Les xifres.

Només queda temps per esboçar les discutides xifres. De morts, d’armenis presents a la Turquia republicana, dels armenis al món en l’actualitat, posat que ja no cal referir-nos al nombre d’armenis de finals del darrer terç del segle XIX i del 1914, que ja hem indicat fa estona.

Comencem pels morts. Durant el genocidi i immediatament després⁷ les xifres varien entre 600.000 pel 1916 i 1.500 000, per a convergir a un nombre lleugerament inferior al milió i mig entre els estudiosos dels darrers anys, oblidant la xifra de 300 000 que dona el govern turc. En tot cas⁸, allò evident és que l'estat turc aconseguí el que desitjava, desempellagar-se de la població armènia: les seves estadístiques del 1927 ens donen un nombre de 67.745 armenis en el seu territori, que en l'actualitat és molt semblant, potser uns 80.000. Quants són els armenis del segle XXI? Al voltant de 9 milions, més d'un terç d'ells a la nova República d'Armènia sorgida de l'esclat de la URSS (3.215.800 al cens del 2005, a més dels 138.00 de Nagorno Karabagh); la resta viuen en una amplíssima diàspora⁹.

Ens quedarien per explicar **les seqüeles** de tot plegat.

La retirada de Rússia de la guerra com a conseqüència de la revolució bolxevic (1917). Les lluites a l'interior de l'Armènia russa entre els partits tradicionals i el bolxevisme, amb la victòria d'aquest (1917-1921).

La derrota de l'Imperi Otomà (1918) i el repartiment del seu territori pels vencedors de l'Entente.

Els judicis de les noves autoritats otomanes contra els genocides, molts d'ells *in absentia* (1919).

La reacció nacionalista turca que, davant la passivitat de l'Entente, aconsegueix dominar gran part del territori perdut sobre el paper i, el més important, crear un nou

---

7

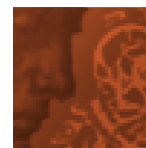
Morts durant el genocidi

Toynbee (1916)	Uns 600.000
Arxius alemanys (1916)	Cap a 1.500.000
Morgenthau (1918)	Uns 800.000
Govern turc (1919)	Uns 800.000 (62% de la població, segons les seves estadístiques)
Govern armeni (1920)	Cap a 1.5 milions (71% de la població, segons les seves estadístiques)
Lepsius (1919)	Cap a 1.000.000
Societat de Nacions (1923)	Cap a 1.000.000
J. Pomianskowski (1929)	Cap a 1.500.000
L. Marashlian (1991)	Cap a 1.200.000
J. McCarthy (2001)	Uns 850.000
Govern turc (2007)	Uns 300.00
Govern armeni (2007)	Cap a 1.500.000

⁸ Població armènia contemporània a Turquia

Segons el Govern (1927)	67.745
Segons el Govern (1965)	55.354
Segons Ethnologue Report (1980)	70.000
Segons Library of Congress (1995)	40.000
Segons The economist (2007)	80.000

⁹ Al voltant de 1 200 000 viuen a Rússia, uns 500.000 a França, uns 400.000 tant a EUA com a Iran, uns 250.000 a Geòrgia, uns 200.000 a Síria, uns 150.000 al Líban, uns 130.000 a Argentina, i uns 100.000 tant a Ucraïna com a Polònia. És a dir, globalment la diàspora es situa sobretot a l'antiga URSS (a l'aprop d'1 750.000 milions, i algunes desenes de milers a Txèquia, Hongria i Bulgària), al Pròxim i Mitjà Orient (a l'aprop d'1 milió) i a Occident (a més d'EUA i Argentina, són notables les comunitats armènies al Canadà, Brasil, Alemanya, Grècia, Austràlia, Uruguai, Gran Bretanya, Bèlgica, els Països Baixos, etc.). A l'Estat Espanyol, on darrerament hi ha hagut una notable migració armènia, es situarien potser al voltant dels 50 000. Les dades procedeixen de l'article "Armenian Diaspora" de la *Wikipedia*, amb alguna correcció.

estat, la República de Turquia, reconegut per la comunitat internacional (1919-1923), mentre s'apressa a negar el genocidi¹⁰.

La capa d'espés silenci que planà durant dècades sobre el genocidi... i que Hitler posà de manifest el 1939.

El reviscolament de l'interès sobre la qüestió als anys seixanta i setanta del segle passat, que alhora refermà el negacionisme oficial turc.

I l'actual reivindicació dels armenis d'arreu que el seu calvari sigui reconegut com a genocidi, especialment pels turcs.

---

¹⁰ Sobre el negacionisme vaig presentar una comunicació al seminari que el Grup emergent sobre Turquia de la UAB va realitzar el maig del 2007. Probablement apareixerà en aquesta publicació dins d'un dossier que recull les aportacions del seminari. Conté una extensa bibliografia sobre el tema.

Cronologia del context¹¹

I.- Els precedents

1878

3 març i 16 juliol

Tractats de San Stefano i de Berlín, que posen fi a la guerra otomano-russa i preveuen l'aplicació de mesures favorables als armenis.

1885

Fundació del partit armeni *Armenakan* a Van.

1887

Fundació del partit polític armeni *Hentchak* (Campana) a Ginebra.

1890

Fundació del partit polític armeni *Dashnak* (Unió) a Tbilisi.

Creació de les tropes a cavall *hamidié*, bàsicament kurdes, sotes les ordres del sultà.

1894-1896

Les anomenades “*matances hamidianes*”: 200.000-300.000 víctimes armènies i uns 100.000 exiliats.

1896

Agost

26

Atac al Banc Otomà de Constantinoble per membres del Dashnak.

1898

Viatge del kàiser Guillem II a Turquia.

1899

Creació del principal grup (a l'acadèmia mèdica militar de Constantinoble) del que seria el Comité d'Unió i Progrés (CUP).

1903

Març

5

Firma de l'acord pel ferrocarril turc fins a Bagdad per part del Deutsche Bank i el govern otomà.

1904

Primavera

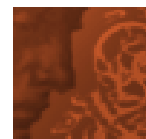
Resistència armènia de Sassoun, menada per Andranik.

1905

Primera revolució russa.

---

¹¹ He cregut convenient establir dues cronologies paral·leles, una del genocidi pròpiament dit i una altra del context en el qual es va produir, que correspondrien respectivament a una visió microscòpica i a una perspectiva més general i més àmplia en el temps. Hi ha esdeveniments, però, que apareixen en una i altra, per tal de fer-les més coherents i complementàries.

1905-1907

Greus enfrontaments a l'Armènia tsarista (i al nord de Pèrsia) entre armenis i àzeris, coneguts com a “guerres armeno-tàrtares”.

1906

Bahaeddin Sakir dona el nom oficial de Comité Unió i Progrès (CUP, *Ittihad ve Terakki Cemiteyi*) a la unió dels diversos grups que operaven sota el nom genèric de “Joves Turcs”.

1907

El *Dashnak* (que actua alhora a l'Imperi Tsarista i a l'Imperi Otomà) entra a la Internacional Socialista.

1908

Juliol

23-24

Revolució militar capitanejada pel CUP, que obliga Abdül Hamid II a restablir la constitució del 1876. Els partits armenis, que han col·laborat amb ells en les files de la oposició organitzada, li donen la benvinguda.

Octubre

Independència de Bulgària.

Annexió de Bòsnia-Herzegovina per Àustria-Hongria.

Creta es declara part de Grècia.

Desembre

Els armenis tenen 12 diputats a la cambra otomana (10 dashnak i 2 hentchak).

1909

Pamflet nacionalista turc de Yusuf Akçura, Tres tipus de política.

Març-Abril

Matances d'armenis de Cilícia, especialment a Adana: 30.000 víctimes.

Abril

12-13

Contrarevolució militar islàmica, que fou aixafada (23 abril) i comportà el destronament d'Abdül Hamid II (27 abril), substituït per Mehmet V.

1910

En el congrés del CUP a Salònica, Talat llença el slogan “Turquia per als turcs”.

1911

Albània proclama la seva independència.

Presa de Líbia pels italians.

1912

Fundació del partit kurd clandestí *Irsad* (Bon Camí).

Març
22-25

Fundació dels Cors Turcs (Türk Ocaglari) i el seu periòdic *Türk Yurdu* (Patria Turca), nacionalista, immediatament infiltrats pel CUP.

Abril

Eleccions legislatives fraudulentament copades pel CUP (265 dels 275 escons), amb recolzament dels armenis.

Maig

Ruptura del *Dashnak* amb el CUP.

Juliol

17-21

Cop d'estat liberal, anti-CUP.

Reinici d'una política governamental otomana relativament favorable als armenis.

1912-1913

Guerres balcàniques

1912

octubre-desembre

Primera guerra balcànica: la Lliga Balcànica (Sèrbia, Bulgària, Grècia, Montenegro) venç l'Imperi Otomà.

1913

Juny-Juliol

Segona guerra balcànica: Bulgària és vençuda pels seus exaliats, mentre l'Imperi Otomà recupera Edirne.

1913

Des de l'estiu, boicots, expropiacions, raptos i assassinats d'homes de negocis i líders comunitaris grecs, seguits de deportacions i matances al poblats grecs i d'una emigració grega força massiva¹².

Creació de l'Associació pro Poder Turc (*Türk Gücü Cemiteyi*), organització paramilitar juvenil del CUP.

Gener

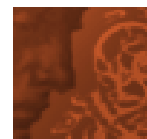
23

El triumvirat Talat-Enver-Djemal (paixàs), façana político-militar del CUP, dona un cop d'estat i es fa amb tot el poder; també hi figuren els metges Bahaeddin Sakir i Mehmet Nazim (que el 1926 fou executat, acusat d'haver atemptat contra Mustafà Kemal). Enver és nomenat ministre de la Guerra; Djemal, d'Obres Públiques (de Marina, el

¹² Les dades de l'evolució de la població otomana grega, segons els censos oficials, serien les següents:

1882	2.332.197	13.51% del total de la població
1896	2.367.826	12.36%
1907	2.823.063	13.51%
1914	1.729.738	9.33%

D'altra banda, la proporció de cristians (bàsicament turcs i armenis, encara que també maronites, siríacs, caldeus, assiris, etc.) a l'Imperi Otomà, entre els censos de 1896 i de 1907 havia variat molt poc i es situava entorn al 25. 5%.

1914) i comandant de Constantinoble. El juliol Talat serà nomenat ministre de l'Interior (ja ho havia estat el 1909 i el 1912 ho fou de Comunicacions).

Abril

Decret que posa sota control civil els ulemes i els tribunals islàmics: el 1915, els primers seran declarats funcionaris i els segons pasaran a ser controlats pel ministeri de Justícia.

Juny

3

Creació del Comitè d'independència Nacional (*Istiklal-i Milli Cemiteyi*), destinat a fomentar l'economia turca musulmana.

9

Pèrdua dels territoris balcànics (excepte la Tràcia oriental, amb Constantinoble) pel tractat de Londres. Reconeixement de la independència albanesa.

11

Assassinat del gran visir Mahmut Şevket, substituït per Said Halim, que ho serà fins el 1917, quan el succeirà Talat.

Agost

10

Recuperació d'Edirne pel tractat de Bucarest, com a resultat de l'anomenada segona guerra balcànica

Desembre

14

Arribada a Constantinoble de la missió militar alemanya, presidida per Liman von Sanders.

1914

Ziya Gökalp (membre del comitè central -CC- del CUP des del 1910) publica *Kızıl Elma* (La poma vermella), d'un exaltat racisme i nacionalisme panturc. El seu slogan serà: "Turquització, islamització, modernització".

Febrer

8

Acord otomano-rus de reformes per tal d'afavorir la població armènia.

Maig

Eleccions legislatives tutelades pel CUP.

Juliol

8è congrés del *Dashnak* (a Erzerum) que acorda, en el cas de guerra entre otomans i tsaristes, que els armenis siguin fidels al seu estat respectiu (cosa que significa refusar d'organitzar guerrilles antiruses, com havia demanat el CUP), d'acord amb la línia de la Internacional Socialista.

24

Mobilització general.

II.- La guerra

28

Inici de la primera guerra mundial a Europa.

Agost

1

Alemanya declara la guerra a Rússia. Començament de la Primera Guerra Mundial a l'Orient.

2

Firma d'un tractat secret entre l'Imperi Otomà i Alemanya, que situa pràcticament les forces otomanes sota comandament alemany.

Decisió, en una reunió secreta del CC de CUP, de crear l'Organització Secreta, *Teshkilat-i Mahsusa* (TM), que, un mes més tard, dirigiran Bahaettin Sakir, en nom del CC, i Hilmi Bei, secretari del partit a Erzurum, on s'instal·larà la seu central. Sembla que era la posada al dia, de cara a la guerra, d'una organització semblant (amb el mateix nom) creada ja l'hivern anterior. La seva finalitat era doble: sabotatges i provocacions a l'exterior i liquidació de possibles enemics a l'interior, servint-se de *çetes* (malfactors organitzats en bandes) i de tota mena d'altres possibles medis (autoritats legals, xarxa del partit, gendarmes, militars, tribus kurdes i d'altres grups musulmans no turcs, turcs desplaçats, etc.). Paral·lelament es produeix la creació del Directori per a l'Establiment de les Tribus i els Immigrants (*Iskân-i Asâir ve Muhacirîn Müdüriyeti*, IAMM, el 1916 transformada en Directori General per a Tribus i Immigrants, *Asâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi*, AMMU), dirigit per Sükrü Kaya, que fou un important cap massó i posteriorment ministre de l'Interior de Mustafà Kemal durant els anys trenta.

8

Abolició de les capitulacions (secular tracte econòmic de favor i extraterritorialitat) amb les potències europees.

28

Tancament dels Dardanel·ls a les flotes de l'Entesa.

Octubre

Creació a l'Armènia tsarista d'un cos de voluntaris armenis (5 000-8 000 persones) contra l'Imperi Otomà.

8

Enver Paixà domina el CUP.

29

Inici de les hostilitats contra Rússia per part de l'armada otomana comanada pels alemanys (amb autorització donada inicialment l'11 i definitivament el dia 22 per Enver Paixà, ministre de la Guerra des del 4 de gener), sense declaració prèvia.

31

Gran Bretanya dona ordres a la flota del Mediterrani d'atacar l'Imperi Otomà.

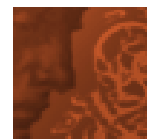
Novembre

2

Rússia declara la guerra a l'Imperi Otomà.

5

El Regne Unit declara la guerra a l'Imperi Otomà.

11

Declaració de la jihad otomana contra França, el Regne Unit i Rússia.

14

Enver Paixà s'encarrega de la direcció del front del Càucus, mentre Talat Paixà acumula les funcions de ministre de l'Interior i ministre de la Guerra.

22

Inici de la batalla de Sarikamish, al Caucas, en una ofensiva otomana.

1915

Gener

16

Final de la batalla de Sarikamish: derrota otomana, amb pèrdues d'uns 70 000 homes. Enver Paixà culpa els armenis de la derrota.

23

Enver Paixà torna ser ministre de la Guerra.

24

Inici de l'atac als Dardanel·ls per part britànica.

Abril

25

Desembarcament britànic, australià i neozelandès als Dardanel·ls

29

Maig

Djemal Paixà es converteix en el cap suprem de la Gran Síria: com a tal combatrà la insurrecció àrab, alhora que intentarà mitigar el genocidi armeni, amb escassíssims resultats, tant en un terreny com en l'altre.

19-21

Les tropes russes -amb voluntaris armenis- entren a Van.

24

“Declaració conjunta” de l'Entente responsabilitzant les autoritats otomanes de les actuacions contra els armenis.

Juliol

30

Inici de l'evacuació de Van pels russos.

1916

Gener

Els turcs publiquen *Vérité sur le mouvement révolutionnaire arménien et les mesures gouvernementales*.

11

Ordre de prohibir els oficials estrangers de fotografiar armenis morts.

Febrer

Retirada dels Dardanel·ls per part de l'Entente

El govern britànic encarrega a lord Bryce i Arnold Toynbee recollir tota mena de materials sobre el tema (que esdevindrà el *Treatement of Armenians...* del juliol del mateix any).

16

Caiguda d'Erzurum en mans russes.

Abril

15

Caiguda de Trebisonda en mans dels russos.

Maig

16

Acords Sykes-Picot de repartiment de l'Imperi Otomà.

Juliol

Els russos ocupen Bayburt i Erzinjan (província d'Erzurum).

Agost

1-19

Abolició del *millet* i del patriarcat armeni per part de Talat.

Recuperació de Bitlis.

Tardor

Greus epidèmies i escassetats.

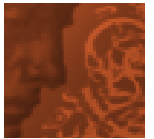
Octubre

3

El comte Wolff-Metternich, ambaixador alemany a Constantinoble, és destituït, a petició d'Enver, per les seves protestes davant les matances d'armenis.

4

Wilhelm Radowitz, ambaixador alemany interí, comunica al canceller alemany que dels dos milions d'armenis que vivien a l'Imperi Otomà el 1914, 1.175.000 són morts i 325 000 viuen deportats. No especifica el què del mig milió restant.

1917

Febrer

Revolució liberal a Rússia

4

Talat és nomenat Gran Visir, en substitució de Said Halim.

15

Discurs de Talat al parlament propugnant una política de “civilització i modernitat”, de “reforma i innovació”.

Març

4

Abdicació del tsar Nicolau II.

11

Ocupació de Bagdad per l'Entente.

Abril

20

L'Imperi Otomà trenca relacions amb EUA.

Octubre

Rússia abandona la guerra després de la revolució bolxevic.

Tardor

Gran escassetat i fam a nivell nacional.

Novembre

27

El president d'EUA demana a Henry Morgenthau que escrigui un llibre sobre la seva experiència a l'Imperi Otomà.

Desembre

9

L'Entente ocupa Jerusalem.

1918

Febrer

República de Transcaucàsia (Geòrgia, Armènia i Azerbaidjan).

Març

3

Per la pau de Brest-Litovsk, Rússia restableix les fronteres del 1914.
Recuperació otomana d'Erzurum.

Abril

5

Recuperació de Van pels otomans.

13

Recuperació de Kars pels otomans.

28

Reconeixement otomà de la República de Transcaucàsia.

Maig

28

República d'Armènia, separada de Transcaucàsia.

Juny

4

Reconeixement otomà de la república d'Armènia.

28

Mort del sultà Mehmet V i pujada al tron de Mehmet VI.

Setembre

15-17

30 000 armenis morts a Bakú per ordre del germà (Nuri) i l'oncle (Halil) d'Enver paixà.

Octubre

1

Presa de Damasc per l'Entente

8

Presa de Beirut per l'Entente.

Dimissió del govern de Talat Paixà.

26

Presa d'Alep per l'Entente: alliberen els 125.000 armenis deportats que queden a la zona.

29

Una reunió del CC del CUP decideix reorganitzar el partit sota el nom de *Tejeddut Firkasi* (TF, Partit de la Regeneració).

30

Armistici de Mudros, que preveu, entre moltes altres coses, la fi de la deportació i el retorn dels armenis a les seves llars.

Novembre

1

Fugida dels caps otomans del CUP i del govern, protegits pels alemanys.

4

El nou TF avisa les organitzacions locals i regionals del CUP que passin a la clandestinitat i es reconstrueixin com a branques del TF.

III.- Les seqüeles

Desembre

Creació dels tribunals turcs per a jutjar crims de guerra

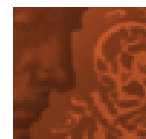
1919

Gener

18

Inici de la Conferència de París. Es forma una Comissió sobre les responsabilitats de guerra.

Ahmet Izzet, nou ministre de l'Interior, inicia les ordres per al restabliment dels drets dels armenis: problema dels orfes i dels passats a famílies musulmanes, retorn de béns mobles i immobles, etc.

245

Febrer

5

Establiment a Constantinoble d'un "Tribunal Militar Extraordinari" per a jutjar els crims de guerra.

6

Suïcidi de Mehmet Reixid.

Febrer-Abril

5-8

Procés de Yozgat que jutja crims de guerra

Març-Maig

26-20

Procés de Trebisonda que jutja crims de guerra

Abril

Desembarcament de tropes italianes a Antalya i gregues a Esmirna. Inici de la guerra greco-turca.

10

Execució de Mehmed Kemal, kaimakan de Boghaziyan, i gran manifestació nacionalista turca en els seus funerals (dia 11), en considerar-lo un màrtir nacional. Encara avui es commemora públicament la seva mort i se li dediquen places, carrers, instituts, etc.

Abril-Juliol

28-5

Procès de Constantinoble que jutja crims de guerra. Són condemnats a mort in absentia els paixàs del triumvirat Talat-Enver-Cemal i Nazim Bey (membre del CC del CUP i un dels seus ideòlegs).

Maig

Trasllat a Malta del 150 presoners detinguts a la presó de Constantinoble.

8

Requis de 180.000 lliures otomanes al TF.

19

Manifestació d'unes 100.000 persones a Constantinoble contra la presència grega a Esmirna.

Desembarcament de Mustafà Kemal a Samsun i inici del procés de creació del nou estat turc.

Juny

22

Kemal, des d'Amasia, reclama desobediència al govern de Constantinoble.

Juliol

23-7 agost

Congrés nacionalista turc de Erzerum.

Agost

28

Presentació del King-Crane Commission Report

Setembre

4-11

Congrés nacionalista turc de Sivas.

Tardor

Organització per part de la Federació Revolucionària Armènia (amb ajut britànic i rus) de l'Operació Nèmesi, per tal d'assassinar els principals responsables del genocidi (sembla que la "llista negra" contenia uns 200 noms, encapçalats pel Ministre de l'Interior i Gran Visir, Talat).

Desembre

Acord secret de Sivas entre Mustafà Kemal i François-George Picot que retorna Cilícia a l'Imperi Otomà.

1920

Gener

12

Congrés nacionalista d'Ankara

13

Bahaettin Sakir Bey és condemnat a mort in absentia en el procés de Kharput.

19

L'Entente reconeix formalment la independència d'Armènia.

28

“Pacte nacional” turc, que reclama les fronteres anteriors a l’armistici.

Febrer

5

Assassinat de 10.000 armenis a Marash.

9

Darrera sessió del “Tribunal Militar Extraordinari”.

Abril

22

Reconeixement de la República d’Armènia per EUA.

23

Creació formal del parlament kemalista.

29

Llei (del parlament nacionalista d’Ankara) que declara invàlids els judicis per crims de guerra.

Juny

1

EUA , amb el vot del Senat, rebutja convertir-se en mandatari d’un estat armeni tutelat per la Societat de Nacions, malgrat la voluntat positiva del president Wilson.

Agost

10

Tractat de Sèvres: s’estipula la creació d’una Armènia independent, d’un Kurdistan autònom i la presència grega a Tràcia i l’Egeu.

Inici de la guerra greco-turca.

Setembre-Novembre

Guerra armeno-turca, que acaba amb...

Desembre

2

...el tractat d’Alexandropol.

Dimissió del govern armeni.

Novembre-Desembre

Guerra civil armènia. Incorporació d’Armènia a la Rússia soviètica.

1921

Gener

13

Es dissolen els tribunals militars turcs per crims de guerra.

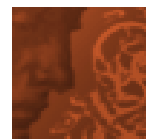
20

Els nacionalistes turcs reclamen la inclusió d’Armènia, Esmirna i Tràcia al seu territori.

Març

Tractat d’amistat turco-soviètic.

15

Mort a Berlín de Talat, a mans de de Soghomon Tehklirian, que constitueix el primer acte de l'Operació Nèmesi.

Març-Juliol

Momentània reconstrucció antibolxevic de la república d'Armènia.

Juny

2

Soghomon Tahklirian és declarat no culpable.

Setembre

Constitució d'una República Socialista Soviètica Armènia (RSSA), unida a Rússia per un tractat econòmic i militar.

Octubre

21

Tractat de Kars: cessió de terreny armeni a Turquia.

Desembre

6

Assassinat a Roma de l'ex-gran visir Said Halim.

1922

Febrer

La RSSA és englobada en una Unió Federativa de Transcaucàsia.

Abril

17

Assassinat a Berlín de Behaeddin Sakir.

Juny

Ziya Gökalp publica en el seu diari *Küçük Mecmua* un llarg raport sobre els kurds.

Juliol

25

Assassinat a Tiflis de Djemal Paixà.

Agost

4

Enver Paixà és mort en una topada amb tropes russes a Avi-i Derya , poblet proper a Dushambe, actual capital del Tadjikistan.

Setembre

13

Reconquesta turca i incendi d'Esmirna.

Final de la guerra greco-turca.

Desembre

La RSSA entra en una República Socialista Soviètica Federativa de Transcaucàsia, que formarà la URSS, amb Rússia, Ucraïna i Bielorússia.

1923

Juliol

24

Tractat de Lausana: no hi ha menció del tema armeni. Reconeixement internacional de les noves fronteres del que serà la nova República Turca

Octubre

29

Proclamació de la República de Turquia, amb Mustafà Kemal Atatürk com a president.

Cronologia del genocidi

I.- Els precedents (recordatori sumari)

1878

3 març i 16 juliol

Tractats de San Stefano i de Berlín, que posen fi a la guerra otomano-russa i preveuen l'aplicació de mesures favorables als armenis.

1885

Fundació del partit armeni *Armenakan* a Van.

1887

Fundació del partit polític armeni *Hentchak* (Campana) a Ginebra.

1890

Fundació el partit polític armeni *Dashnak* (Unió) a Tbilisi.

Creació de les tropes a cavall hamidié, bàsicament kurdes, sotes les ordres del sultà.

1894-1896

Les anomenades “matances hamidianes”: 200 000-300 000 morts armenis i uns 100 00 exiliats.

1896

Agost

26

Atac al Banc Otomà de Constantinople per membres del *Dashnak*.

1899

Creació del principal grup (a l'acadèmia mèdica militar de Constantinople) del que seria el CUP.

1904

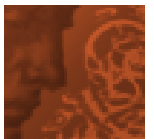
Primavera

Reistència armènia de Sassoun, menada per Andranik.

1905

Primera revolució russa.

1905-1907

249

Greus enfrontaments a l'Armènia tsarista (i al nord de Pèrsia) entre armenis i àzeris, coneguts com a “guerres armeno-tàrtares”.

1906

Bahaeddin Sakir dona el nom oficial de Comité Unió i Progrès (CUP, *Ittihad ve Terakki Cemiteyi*) a la unió dels diversos grups que operaven sota el nom genèric de “Joves Turcs”.

1907

El *Dashnak* (que actua alhora a l'Imperi tsarista i a l'Imperi Otomà) entra a la Internacional Socialista.

1908

Juliol

23-24

Revolució militar capitanejada pel CUP, que obliga Abdül Hamid II a restablir la constitució del 1876. Els partits armenis, que han col·laborat amb ells en les files de l'oposició organitzada, li donen la benvinguda.

Octubre

Independència de Bulgària.

Anexió de Bòsnia-Herzegovina per Àustria-Hongria.

Creta es declara part de Grècia.

Desembre

Els armenis tenen 12 diputats a la cambra otomana (10 dashnak i 2 hentchak).

1909

Pamflet nacionalista turc de Yusuf Akçura, Tres tipus de política.

Març-Abril

Matances d'armenis de Cilícia, especialment a Adana: 30.000 víctimes.

Abril

12-13

Contrarevolució militar islàmica, que fou aixafada (23 abril) i comportà el destronament d'Abdül Hamid II (27 abril), substituït per Mehmet V.

1910

En el congrés del CUP a Salònica, Talat llença el slogan “Turquia per als turcs”.

1911

Albània proclama la seva independència.

Presa de Líbia pels italians.

1912

Fundació del partit kurd clandestí *Irsad* (Bon Camí).

Març

22-25

Fundació dels Cors Turcs (*Türk Ocaglari*) i el seu periòdic *Türk Yurdu* (Patria Turca), nacionalista, immediatament infiltrats pel CUP.

Abril

Eleccions legislatives fraudulentament copades pel CUP (265 dels 275 escons), amb recolzament dels armenis.

Maig

Ruptura del *Dashnak* amb el CUP.

Juliol

17-21

Cop d'estat liberal, anti-CUP.

Reinici d'una política governamental otomana relativament favorable als armenis.

1912-1913

Guerres balcàniques

1912

octubre-desembre

Primera guerra balcànica: la Lliga Balcànica (Sèrbia, Bulgària, Grècia, Montenegro) venç l'Imperi Otomà.

1913

Creació del Comitè pro Poder Turc (*Türk Gücü Cemiteyi*), organització paramilitar juvenil del CUP.

Gener

23

El triunvirat Talat-Enver-Cemal (paixàs), façana político-militar del CUP, dona un cop d'estat i es fa amb tot el poder; també hi figuren els metges Bahaeddin Sakir i Mehmet Nazim (que el 1926 fou executat, acusat d'haver atemptat contra Mustafà Kemal). Enver és nomenat ministre de la Guerra; Djemal, d'Obres Públiques (de Marina, el 1914) i comandant de Constantinoble. El juliol Talat serà nomenat ministre de l'Interior (ja ho havia estat el 1909 i el 1912 ho fou de Comunicacions).

Abril

Decret que posa sota control civil els ulemes i els tribunals islàmics: el 1915, els primers seran declarats funcionaris i els segons passaran a ser controlats pel ministeri de Justícia.

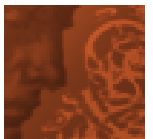
Abril

Decret que posa sota control civil els ulemes i els tribunals islàmics: el 1915, els primers seran declarats funcionaris i els segons passaran a ser controlats pel ministeri de Justícia.

Juny

9

Pèrdua dels territoris balcànics (excepte la Tràcia oriental, amb Constantinoble) pel tractat de Londres. Reconeixement de la independència albanesa.

251

11

Assassinat del gran visir Mahmut Şevket, substituït per Said Halim, que ho serà fins el 1917, en què el succeirà Talat.

Juny-Juliol

Segona guerra balcànica: Bulgària és vençuda pels seus ex-aliats, mentre l'Imperi Otomà recupera Edirne.

Des de l'estiu, boicots, expropiacions, raptos i assassinats d'homes de negocis i líders comunitaris grecs, seguits de deportacions i matances al poblats grecs i d'una emigració grega força massiva.

Agost

10

Recuperació d'Edirne pel tractat de Bucarest, com a resultat e l'anomenada segona guerra balcànica

Desembre

14

Arribada a Constantinople de la missió militar alemanya, presidida per Liman von Sanders.

II.- La guerra i el genocidi

a.- La preparació i les primeres passes

1914

Ziya Gökalp (membre del comitè central -CC- del CUP des del 1910) publica *Kizil Elma* (La poma vermella), d'un exaltat racisme i nacionalisme panturc. El seu slogan serà: "Turquització, islamització, modernització".

252

Febrer

8

Acord otomano-rus de reformes per tal d'afavorir la població armènia.

Maig

Eleccions legislatives tutelades pel CUP.

Juliol

8è congrés del *Dashnak* (a Erzerum) que acorda, en el cas de guerra entre otomans i tsaristes, que els armenis siguin fidels al seu estat respectiu (cosa que significa refusar d'organitzar guerrilles antiruses, com havia demanat el CUP).

24

Mobilització general.

28

Inici de la primera guerra mundial a Europa.

Agost

1

Alemanya declara la guerra a Rússia. Començament de la Primera Guerra Mundial a l'Orient.

2

Firma d'un tractat secret entre l'Imperi Otomà i Alemanya, que situa pràcticament les forces otomanes sota comandament alemany.

Decisió, en una reunió secreta del CC de CUP, de crear l'Organització Secreta, *Teshkilat-i Mahsusa* (TM), que, un mes més tard, dirigiran Bahaettin Sakir, en nom del CC, i Hilmi Bei, secretari del partit a Erzurum, on s'instal·larà la seu central. Sembla que era la posada al dia, de cara a la guerra, d'una organització semblant (amb el mateix nom) creada ja l'hivern anterior. La seva finalitat era doble: sabotatges i provocacions a l'exterior i liquidació de possibles enemics a l'interior, servint-se de *çetes* (malfactors organitzats en bandes) i de tota mena d'altres possibles medis (autoritats legals, xarxa del partit, gendarmes, militars, tribus kurdes i d'altres grups musulmans no turcs, turcs desplaçats, etc.). Paral·lelament es produeix la creació del Directori per a l'Establiment de les Tribus i els Immigrants (*Iskân-i Asâir ve Muhacirîn Müdüriyeti*, IAMM, el 1916 transformada en Directori General per a Tribus i Immigrants, *Asâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi*, AMMU), dirigit per Sükrü Kaya, que fou un important cap massó i posteriorment ministre de l'Interior de Mustafà Kemal durant els anys trenta.

18

1018 comerços armenis de Diyarbekir són cremats.

22

Mobilització de la població masculina otomana de 20 a 45 anys. Uns 250.000 armenis mobilitzats. (Rússia n'havia mobilitzat uns 180.000, enviats al front occidental.)

28

Les tropes otomanes són estacionades a les escoles i esglésies armènies a la província de Sivas.

Setembre

6

El ministre de l'Interior, Talat, ordena el seguiment policíac dels dirigents polítics i comunitaris armenis.

8

Abolició de les capitulacions (tracte econòmic de favor, extraterritorialitat) amb les potències europees.

27

La població armènia de Zeitun és desarmada, fins i tot de ganivets de taula.

28

Tancament dels Dardanel·ls a les flotes de l'Entesa

Octubre

Inici de les "contribucions de guerra" imposades als armenis.

Creació a l'Armènia tsarista d'un cos de voluntaris armenis (5.000-8.000) contra l'Imperi Otomà.

1

Assassinat del líder armeni de Zeitun, Nazareth Chabush, per ordre del governador de Marash, Haider Paixà.

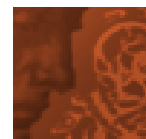
8

Enver Paixà domina el CC del CUP.

10

Detenció de la majoria de líders armenis de Zeitun.

17

253

Inici d'assassinats i violacions per part dels *çetes* (dependents, de manera irregular, de la TM) a la província d'Erzurum, així com de la detenció dels líders del partit *Dashnak*.

29

Inici de les hostilitats contra Rússia per part de l'armada otomana comanada pels alemanys (amb autorització donada inicialment l'11 i definitivament el dia 22 per Enver Paixà, ministre de la Guerra des del 4 de gener), sense declaració prèvia.

31

Gran Bretanya dona ordres a la flota del Mediterrani d'atacar l'Imperi Otomà.

Novembre

2

Rússia declara la guerra a l'Imperi Otomà.

5

El Regne Unit declara la guerra a l'Imperi Otomà.

11

Declaració otomana de la jihad contra França, el Regne Unit i Rússia.

19

Primeres execucions públiques de soldats armenis de l'exèrcit otomà, acusats de traïdors.

20

Ordres d'expulsar de la funció pública qualsevol armeni.

26

Recrutament de malfactors, a Constantinoble, per a formar part de la TM.

29

Ordres d'organitzar la TM a Izmit, donades per Halil Paixà, governador de Constantinoble i oncle d'Enver Paixà, alhora que també s'estableixen a la província de Van.

30

Ordres de proveir del necessari les bandes de *çetes* per part de la TM.

254

Desembre

6

Ordres de passar els soldats armenis a serveis de treball corporal, a les províncies d'Erzurum, Trebisonda i Sivas.

12

Assassinat dels mascles de 270 famílies armènies per la TM en poblats propers a Van.

14

Enver Paixà s'encarrega de la direcció del front del Càucas, mentre Talat Paixà acumula les funcions de ministre de l'Interior i ministre de la Guerra.

22

Inici de la batalla de Sarikamish, al Càucas, en una ofensiva otomana.

26

Ordre de Talat: "destitució de tots els oficials de policia, caps de policia i funcionaris del govern armenis, i deportació de qui s'hi oposi".

31

Assassinat del prelat armeni Sahag Odabashian per una banda de *çetes* organitzada pel governador de Sivas.

1915

Gener

1

Ordres de matar els soldats armenis del districte de Gavar a la província de Van.

16

Final de la batalla de Sarikamish: derrota otomana, amb pèrdues d'uns 70 000 homes. Enver Paixà culpa els armenis de la derrota.

23

Enver Paixà torna ser ministre de la Guerra.

Febrer

Topades a Bitlis d'armenis armats amb tropes otomanes.

2

Talat comunica a l'ambaixador alemany, el comte Hans von Wangenheim, que la guerra és un bon moment per acabar amb la "qüestió armènia".

18

Quatre joves armenis són penjats públicament a Diyarbekir, acusats de deserció.

27

Intensificació d'atacs a armenis a la província de Sivas.

Desarmament total dels soldats armenis a les files otomanes i constitució amb ells de batallons de treball.

Març

Reunions del CUP a Constantinoble, que probablement són l'origen de la determinació de portar a terme definitivament l'extermini dels armenis de l'Imperi.

Tournée de diversos diputats i de Bahaettin Sakir per Anatòlia fent prèdiques (a les mesquites, entre d'altres escenaris) sobre les traïdories dels armenis.

Desarmament de la població armènia camperola de la província de Sivas.

Tancament del primer diari armeni de l'Imperi, *Azadamart*, radicat a Constantinoble

3

Els soldats armenis de la zona d'Erzerum són desproveïts de les seves armes i uniformes.

12

Detenció en massa dels armenis d'Iskenderun i de Dortyol.

18

Inici de l'atac als Dardanels per part britànica.

25

El metge Mehmed Reixid es nomena governador de Diyarbekir, en substitució de Hamid, contrari a la persecució dels armenis. Reixid organitzarà un Comitè d'Enquesta (*Tahkik Heyeti*) amb la seva pròpia Unitat Militar (*Milis Ayali*).

28

El líder del *Dashnak*, Murad, perseguit, escapa de Sivas i fuig al Càucàs.

29

L'exèrcit ocupa Zeitun.

Inici de les deportacions: els armenis de Zeitun són adreçats uns cap al desert de Konia i els altres cap a Deir ez-Zor (un total de 25 000 fins el 20 d'abril).

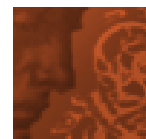
b.- El desencadenament del genocidi i les grans matances

Abril

1

Organització dels batallons de treball.

5

A Marash l'exèrcit exigeix als armenis la donació de 5.000 ases.

8

Musulmans procedents del Bòsnia són instal·lats a les cases on vivien els armenis a Zeitun, mentre el seu monestir és incendiat.

15

Arribada a Van d'armenis camperols que fugen de les matances: informen els ciutadans que en tres dies han estat assassinades 24.000 persones.

A Diyarbekir hi ha 600 notables armenis presos, que han estat torturats

17

Organització de la defensa dels barris armenis de Van.

20

Detencions en massa a Diyarbekir.

23

Crema pública de llibres armenis a Diyarbekir.

24

Detenció d'uns 250 dirigents (intel·lectuals, periodistes, religiosos, polítics, artistes) armenis a Constantinoble. Foren empresonats a Diyarbekir, Çankiri i Ayash i la majoria d'ells, immediatament o en els mesos següents, assassinats. Al mateix moment, a tot l'Imperi, es detingueren 2.345 representants de les comunitats armènies.

25

Desembarcament britànic, australià i neozelandès als Dardanel

29

Desarmament de tots els armenis de Constantinoble.

30

Detenció d'intel·lectuals a Erzinjan.

A part dels 24.000 armenis morts fins el dia 15, han estat assassinats fins a finals de mes altres 32.000 armenis camperols a la província de Van.

Maig

Djema Paixà es converteix en el cap suprem de la Gran Síria: com a tal combatrà la insurrecció àrab, alhora que intentarà mitigar el genocidi armeni, amb escassíssims resultats, tant en un terreny com en l'altre.

3

Saquejos a Alep i inici de deportacions a Erzerum

5

Ordre del ministeri de l'Interior de desarmar tots els armenis de la força pública de Diyarbekir.

6

El New York Times alerta que els otomans han iniciat una política d'extermini armeni.

10

Detenció de 950 prominents armenis a Diyarbekir, assassinats entre els dies 27 i el 29.

Els habitants de Zeitun acantonats a Marath són enviats al desert siria.

19

Matances a Khnus.

19-21

Les tropes russes -amb voluntaris armenis- entren a Van i enterren els morts: s'identifiquen 55.000 despulles d'armenis.

22

Destrucció, rapinya, matances i violacions al poble de Qarabaix a mans dels kurds per ordres del governador Reixid; el mateix succeeix amb 160 famílies armènies del poble de Kabiye.

23

El Ministeri de Comunicacions ordena la destitució de tots els seus funcionaris armenis: és el darrer que pren aquesta mesura.

Talat ordena la deportació de tota la comunitat (*millet*) armènia cap a Deir ez-Zor, i que l'operació comenci per les províncies del nord-est, mentre reclama que tot musulmà que col·labori amb els cristians sigui jutjat militarment.

24

“Declaració conjunta” de l'Entente responsabilitzant les autoritats otomanes de les actuacions contra els armenis.

25

Ofegament al Tigris, prop de Diyarbekir, de 807 notables armenis.

26-29

“Llei provisional de deportació”, que ha de ser portada a terme per la IAMM, que ordena “reprimir de la manera més inflexible” i autoritza a “desplaçar i reinstal·lar els habitants de pobles i ciutats, com a resposta a qualsevulla sospita de traïció o d'espionatge”.

27

Prohibició de sostreure's a la conscripció mitjançant pagament de diners.

30

Nova matança al Tigris, ara de 674 notables.

Primera versió de la llei del 10 de juny.

Juny

1-8

Matança de, com a mínim, 3.800 soldats armenis dels batallons de treball a tocar de Diyarbekir.

3-11

Matança d'uns 600 armenis de Mardin.

5

Ordre de l'IAMM al govern de Diyarbekir “l'assentament dels emigrants, la confiscació dels béns mobles i dels animals, i el censament de la població situada en els pobles armenis buidats”.

7-9

Sortida diària de combois de deportats des d'Erzinjan cap al desert siria.

10

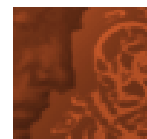
“Llei provisional d'expropiació i confiscació”¹³, que crea les comissions de Bens Abandonats (*Emvâl-i Metrûke Komisyonu*) i de Seguretat.

10-13

Assassinats en massa a Kemakh de deportats de la província d'Erzerum.

¹³ Segons aquesta llei s'havia d'establir un escandall dels béns, deutes i crèdits per tal que les persones desplaçades poguessin posteriorment reclamar-los davant dels tribunals. Els edificis i terrenys havien de ser inscrits a les caixes del ministeri de Finances o a les de Béns Waqf –Amortitzats-: el seu valor seria consignat posteriorment als propietaris després d'un procés judicial. Finalment, el diner contant, el producte de la venda de béns mobles, els crèdits i els dipòsits havien de ser ingressats a les caixes del ministeri de Finances, que els custodiaria en nom dels seus propietaris.

Els escandalls es feren, però, com s'anirà veient, els béns mai foren restituïts, sinó apropiats per uns o altres (*çetes*, administracions locals, grans caps, exèrcit, turcs reinstal·lats, etc.).

13

Ordre del ministre de la Guerra de confiscar tots els animals domèstics dels armenis.

14

Ordre de l'IAMM de documentar "els noms i llocs dels pobles armenis, el nombre de deportats i les propietats i terres cultivables abandonades" de les províncies d'Adana, Alep, Erzurum, Bitlis, Van i Diyarbekir.

15

Execucions públiques d'armenis a Constantinoble i a Sivas.

Organització d'una autodefensa armènia a la localitat de Shabin-Karishar, que acaba amb la destrucció total (dia 30).

21

Dimissió del governador d'Alep, Jelal Bey, en disconformitat amb el genocidi.

Nova ordre de Talat de deportació de "tots els armenis, sense excepcions, que viuen als pobles i ciutats de la província" (de Trebisonda, Mamuret-ul Aziz, Sivas, Canik i Diyarbekir) per a ser "instal·lats a Mosul, Urfa i Zor".

22

Ordre de Talat de no deportar els armenis convertits a l'islam.

Ordre de l'IAMM d'apropiar-se de les escoles de les ciutats i viles que "han estat buidades d'armenis" i donar-les als "musulmans emigrants que hi siguin instal·lats".

22-17 juliol

Constància que l'Èufrates arrossega cossos d'armenis (protestes, per exemple, de Djemal, comandant del IV Exèrcit a Alep, 14 juliol; dels alemanys, 16 juliol).

23

La Comissió de Béns Abandonats es fa càrrec de la reinstal·lació de turcs musulmans emigrants.

Ordres de deixar un temps d'almenys 5 hores entre un i altre comboi d'armenis.

Matança a gran escala de mascles armenis a Kharput i a Mardin (on també són assassinats d'altres cristians).

24

Els notables de Trebisonda són ofegats al Mar Negre.

25

Matança a Bitlis.

26

Ordres d'evacuar Trebisonda en cinc dies, donades als 30 000 armenis de la ciutat.

Ordres similars es donen als armenis d'Erzerum i Samsun.

30

Assassinats 3.000 deportats d'Erzerum.

6.000 armenis de Zeitun arriben al desert de Konia.

Juliol

1

Talat es desdiu de l'ordre del 22 de juliol, perquè "es converteixen precisament per quedar-se a les seves cases".

2 000 soldats armenis assassinats a les afores de Kharput.

El governador de Sivas decreta la deportació de 48.000 armenis, portada a terme del 4 al 20.

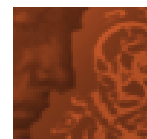
Inici de les deportacions massives a Trebisonda.

2

Sortida de Diyarbekir d'una caravana de 600 armenis, morts a les portes de la ciutat.

- 4
Protesta oficial del govern alemany davant el gran visir. Sense resposta.
- 5
Una vegada deportats tots els rurals de Sivas, es fa el mateix amb els armenis de la ciutat.
- 7
Descobriments per Mariza Kejejian de la matança dels cingles de Maden.
Assassinat dels mascles adults de 800 famílies de Kharput
- 10
2 700 armenis assassinats a Mardin.
- 11
Ordre de Talat de colonitzar amb musulmans les localitats buidades d'armenis.
- 11-15
Matances a Mush
- 12
Carta de Talat al governador de Diyarbekir dient que no es matin ni es deportin cristians que no siguin armenis: "pot causar una molt mala impressió en l'opinió pública".
Davant la saturació del camp de Deir ez-Zor, s'ordena traslladar deportats cap al sud, a Síria, Iran o Palestina.
Ordre de distribuir els orfes armenis a famílies musulmanes.
- 13
Darrer convoi des de Kharput.
- 14-3 agost
Correspondència entre Talat i Reixid sobre la necessitat d'enterrar (o almenys amagar en coves) i no deixar els morts cremats o podrint-se a l'intempèrie.
- 18
3.000 armenis assassinats a Dersim.
- 21
Inici de la resistència a Musa Dagh. El 1933 Franz Werfel publicarà la novel·la Els Quaranta dies de Musa Dagh referida a la resistència dels armenis d'aquesta comarca.
- 24
Fins ara, han estat assassinats a la província de Yozgat uns 68.000 armenis, segons el kaimakan (vicegovernador) del seu districte de Boghaziyan, Mehmet Kemal.
- 27
El cònsul alemany a Alep, Walter Rössler, acusa el govern otomà d'estar "perseguint conscientment la destrucció de la major part possible de la nació armènia"
- 28
Inici de la deportació a Aintab, Kilis i Adiaman.
- 30
Detenció massiva d'armenis a Ankara, assassinats el dia següent.
Inici de l'evacuació de Van pels russos.
- 31-11 agost
Assassinat, a les presons on han estat reclosos, dels líders de Constantinoble detinguts el 24 d'abril.
- Agost
1-4
236.500 armenis deportats arriben a Alep i la seva rodalia.
- 2-17

Assassinat sistemàtic dels presoners (uns 20.000) de les improvisades presons de Gok-Medrese i de Sifahdiye-Medrese, així com de la presó central, a Sivas: l'execució fou realitzada en 36 diferents centres d'extermini de la regió.

3

3.000 armenis deportats arriben a Deir ez-Zor.

S'adverteix als oficials que parin d'apropriar-se els bens dels armenis deportats.

4

Talat ordena un nou escandall dels "béns abandonats".

Els armenis catòlics són exclosos de la deportació.

Deportació de 25.000 armenis des d'Adabazar, on en són assassinats 500.

7

Deportació dels armenis de Dersim.

10

Matances del poblats armenis (una cinquantena) del districte de Palu i d'una caravana de 600 dones i nens a la plana de Mardin.

Deportació dels armenis de Chorum

11

Enviament de colons turcs cap a Kharput i Diyarbekir.

Les dones armènies casades amb turcs són privades del dret de successió.

13

Inici de la deportació a Izmit, Baghchejik, Bursa i Adazabar.

15

Talat ordena que determinats béns immobles confiscats siguin entregats a l'exèrcit.

Exclusió de la deportació dels armenis protestants.

16-17

Mort de tots els cristians mascles adultes de Nusaybin i deportació (després de violacions i raptos) de dones i nens: eren un total de 800 d'una població de 2000 persones.

18

El govern creu que "és apropiat que les noies armènies convertides es casin amb musulmans"

19

Assassinat de 250 armenis d'Urfa. S'inicia la resistència de la ciutat.

Lord Bryce declara que han estat assassinats 500.000 armenis.

21

Ordre de liquidar els magatzems tancats dels armenis.

25-26

El ministeri de la Guerra ordena la requisita de tot el sabó, llana, carbó i coure de cases i magatzems armenis.

26

Ordre de deportació de 60.000 armenis d'Alep cap a Transjordània.

Detenció dels armenis catòlics d'Ankara.

29-31

Mort de 5.100 cristians (4.750 armenis) a Cizre.

Setembre

Només queden comunitats armènies a les ciutats de Constantinoble, Esmirna i Alep.

1

Ordre de Talat de matar tots els soldats armenis encara vius dels batallons de treball.

2

Assassinat de 4.750 armenis a la Djazira.

6

Talat ordena situar sota l'autoritat turca totes les escoles armènies.

7

El ministre de la Guerra ordena capturar tots els béns requisats als armenis.

12

Evacuació de Musa Dagh per vaixells de l'Entente.

13

La Mitja Lluna Roja ordena requisar el cotó (i d'altres béns que li puguin fer servei) dels armenis deportats.

15

Segons dades de l'administració, la població armènia del districte central d'Amasya, que el 1914 era de 9.935 persones, ara és de 1.454 (tots ells convertits a l'islam: 954 dones i la resta homes).

18

El governador de Diyarbekir avalua en 120.000 els "deportats" de la província.

22

Ordre de recomptar setmanalment els armenis morts.

23

300 armenis assassinats a Urfa.

25

Requisita de tot el material mèdic i de les medecines dels armenis, pel ministeri de la Guerra.

26

El senat ratifica la llei de bens abandonats.

27

Talat ordena la deportació de tots els armenis malalts, de totes les dones i de tots els nens encara a les seves localitats.

29

Hi ha 10.000 armenis deportats a Afion-Karahisar, 50.000 a Konia, 10.000 a Intili i 150.000 a Katma.

30

S'avalua en 250.000 els deportats de Yalova, Ankara i Kastoumi.

Octubre

7

Segons Haigazn K. Kazarian¹⁴, en aquest moment hi ha un mínim de 800.000 armenis assassinats i de 360.000 deportats vius.

10

1.600 armenis deportats d'Edirne.

12

Prohibició que les dones armènies es casin amb turcs.

15

Final de la resistència a Urfa.

16

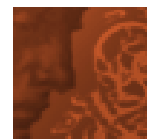
Matança de 20.00 armenis a Urfa i voltants.

25

Exclusió del siriacs jacobites de la deportació.

---

¹⁴ *Chronology of the Armenian Genocide*, a armenian-genocide.org.

28

80.000 deportats de Tràcia i de l'Anatòlia nord-occidental abandonen Kònia.

Novembre

A la fi de mes, segons l'ambaixada alemanya, han estat deportats (i assassinats) uns 30.000 armenis de Constantinoble.

12

Deportacions a Kaisaria (Cesarea).

13

20.000 armenis deportats presents a la província jordana d'Hawran.

18-18 desembre

Viatge d'inspecció de Talat per Anatòlia.

Desembre

4

Fins ara han estat deportats de Constantinoble 10.000 estudiants armenis.

12

A Tiflis hi ha uns 180.000 armenis otomans refugiats, en pèssimes condicions.

22

Ordre de no fer cap excepció en la deportació d'armenis.

29

Dels probablement 210.000 armenis que varen refugiar-se en territori rus, només en queden vius uns 173.000 (105.000 de Van, 48.000 de Bayacit i 20.000 de Mush).

1916

Gener

Els turcs publiquen Vérité sur le mouvement révolutionnaire arménien et les mesures gouvernementales.

5

Talat ordena la turquització de la toponímia fins aleshores en armeni, grec o búlgar.

6

Decret de l'IAMM que entrega els béns dels armenis a musulmans.

8

Ordre de deportar els armenis que treballin en el ferrocarrils.

10

Nuri Bey, un dels principals encarregats de les deportacions cap al sud, des d'Alep diu que amb prou feines un 10% dels deportats són encara vius.

11

Ordre de prohibir els oficials estrangers de fotografiar armenis morts.

23-10 març

Segons Kazarian, dels 486.000 armenis deportats, 364.500 foren assassinats.

29

Talat ordena que, tot just acabada l'obra, siguin deportats els armenis que treballen en la construcció de carreteres.

Febrer

Retirada dels Dardanel·ls per part de l'Entente

El govern britànic encarrega a James Bryce i Arnold Toynbee recollir tota mena de materials sobre el tema (que esdevindrà el Treatement of Armenians... del juliol del mateix any).

3

Segons lord Bryce, són vius uns 390.000 deportats armenis.

16

Caiguda d'Erzurum en mans russes.

Març

1

Reixid és nomenat governador d'Ankara.

Inici de la segona deportació armènia d'Edirne.

2

Caiguda de Bitlis en mans russes.

17

Inici de les matances dels deportats de Ras al-Ain

Abril

10

Informe al ministre de l'Interior, segons el qual han mort el 75% dels armenis confinats a Deir ez-Zor.

14

Inici de les matances dels armenis deportats a Ras al-Ain (70.000 fins el 14 d'abril).

15

Caiguda de Trebisonda en mans dels russos.

Arribada al riu Khabur (afluent de l'Eufrates, que passa per Ras al-Ain) de 19.000 armenis deportats (dels que, en dies successius, seran morts 16.500).

20

Des d'Alep s'informa que la setmana anterior han mort, en la zona que es controla des d'aquesta capital, 95.000 deportats.

Maig

2

Ordres de Talat per tal de resituar els kurds deportats i barrejar-los amb poblacions turques per "evitar que continuïn amb la seva vida tribal i amb la seva nacionalitat".

16

Acords Sykes-Picot de repartiment de l'Imperi Otomà.

Ordre de Talat a totes les províncies i districtes: "Vist que establiments com ara factories i magatzems i tallers abandonats pels armenis ara estan desocupats, cal transferir-los a empreses musulmanes en circumstàncies favorables, de manera que cal donar facilitats i suport a aquesta causa. Cal atribuir-los a aspirants musulmans i donar-los-hi suport."

20

Concreció de l'ordre del dia 2 per als kurds de Diyarbekir.

Juliol

5-26

7.000 soldats armenis morts a la presó de Sivas.

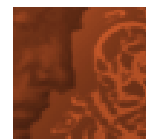
6

Els russos ocupen Bayburt i Erzinjan (província d'Erzurum).

23

Assassinat de tots els capellans armenis d'Hawran.

Els metges armenis de Sivas que es neguen a convertir-se a l'islam són assassinats.

Agost

1-19

Abolició del *millet* i del patriarcat armeni per part de Talat.

8

Recuperació de Bitlis.

Tardor

Greus epidèmies i escassetats.

Setembre

3

Ordre de l'AMMU d'"assignar als refugiats turcs de Van i Bitlis les cases abandonades de Diyarbekir".

5

Ordre de donar noms turcs als orfes armenis encara vius.

7

Fins ara han estat morts uns 260.000 armenis al districte de Deir ez-Zor.

23

Demanda de Talat de fer un cens de sirians i prohibició que circulin pel país.

Octubre

3

El comte Wolff-Metternich, ambaixador alemany a Constantinoble, és destituït, a petició d'Enver, per les seves protestes davant les matances d'armenis.

4

Wilhelm Radowitz, ambaixador alemany interí, comunica al canceller alemany que dels dos milions d'armenis que vivien a l'Imperi Otomà el 1914, 1.175.000 són morts i 325.000 viuen deportats. No especifica el què del mig milió restant.

5

Confiscació (lleï provisional) de tots els béns immobles armenis.

14

l'AMMU ordena que les tribus kurdes de Diyarbekir siguin traslladades a l'Anatòlia Central.

c.- El final de la guerra

1917

Febrer

Revolució liberal a Rússia

4

Talat és nomenat Gran Visir, en substitució de Said Halim.

15

Discurs de Talat al parlament propugnant una política de "civilització i modernitat", de "reforma i innovació".

Març

4

Abdicació del tsar Nicolau II.

11

Ocupació de Bagdad per l'Entente.

20

Al districte d'Alep hi ha 45.000 deportats armenis, la majoria nens orfes i unes 10.000 dones.

23

Al districte de Damasc hi ha uns 60.000 deportats armenis (10.000 a la capital, 30.000 entre Homs i Hama), dels que només un 10% estan en condicions de treballar (la resta són vells, malalts o nens).

Abril

20

L'Imperi Otomà trenca relacions amb EUA.

Juliol

15

Ordre de deportar 40.000 kurds de Diyarbekir i altres 40.000 de Mardin a Konia.

Tardor

Gran escassetat i fam a nivell nacional.

Octubre

Rússia abandona la guerra després de la revolució bolxevic.

17

Ordre de deportar 15.000 kurds a Kònia.

Novembre

27

El president d'EUA demana a Henry Morgenthau que escrigui un llibre sobre la seva experiència a l'Imperi Otomà.

Desembre

9

L'Entente ocupa Jerusalem.

1918

Febrer

República de Transcaucàsia (Geòrgia, Armènia i Azerbaidjan).

Març

3

Per la pau de Brest-Litovsk, Rússia restableix les fronteres del 1914.

12

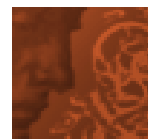
Kazarian assegura que aquest dia Enver ordenà matar en 48 hores tot armeni major de 5 anys.

Recuperació otomana d'Erzurum.

Abril

3

Ordre de Talat a totes les províncies: "Es demana amb especial importància que es prepari una detallada relació [...] dels noms i les dates i la forma de conversió i els noms dels membres de la família i les relacions familiars envers el cap de família dels armenis

convertits a la província/districte i quina mena de treball estan fent i la seva condició i moviments abans i després de la conversió i com se'ls coneix a la localitat”.

5

Recuperació de Van pels otomans.

13

Recuperació de Kars pels otomans.

28

Reconeixement otomà de la República de Transcaucàsia.

Maig

28

República d'Armènia, separada de Transcaucàsia.

Juny

4

Reconeixement otomà de la república d'Armènia.

24

Assassinat de 2 000 armenis a Kara-Kilise.

28

Mort del sultà Mehmet V i pujada al tron de Mehmet VI.

Setembre

15-17

30.000 armenis morts a Bakú per ordre del germà (Nuri) i l'oncle (Halil) d'Enver paixà.

Octubre

1

Presa de Damasc per l'Entente

8

Presa de Beirut per l'Entente.

Dimissió del govern de Talat Paixà.

26

Presa d'Alep per l'Entente: alliberen els 125.000 armenis deportats que queden a la zona.

29

Una reunió del CC del CUP decideix reorganitzar el partit sota el nom de *Tejeddut Firkasi* (TF, Partit de la Regeneració).

30

Armistici de Mudros, que preveu, entre moltes altres coses, la fi de la deportació i el retorn dels armenis a les seves llars.

Novembre

1

Fugida dels caps otomans del CUP i del govern, protegits pels alemanys.

4

El nou TF avisa les organitzacions locals i regionals del CUP que passin a la clandestinitat i es reconstrueixin com a branques del TF.

III.- Les seqüeles

Desembre

Creació dels tribunals turcs per a jutjar crims de guerra

1919

Producció del film nordamericà *Auction of Soul*, d'Oscar Apfel, a partir de les memòries de la noia armènia deportada Aurora Mardiganian¹⁵.

Gener

18

Inici de la Conferència de París. Es forma una Comissió sobre les responsabilitats de guerra.

Ahmet Izzet, nou ministre de l'Interior, inicia les ordres per al restabliment dels drets dels armenis: problema dels orfes i dels passats a famílies musulmanes, retorn de béns mobles i immobles, etc.

Febrer

5

Establiment a Constantinoble d'un "Tribunal Militar Extraordinari" per a jutjar els crims de guerra.

6

Suïcidi de Mehmet Reixid.

Febrer-Abril

5-8

Procés de Yozgat que jutja crims de guerra

Març-Maig

26-20

Procés de Trebisonda que jutja crims de guerra

Abril

Desembarcament de tropes italianes a Antalya i gregues a Esmirna. Inici de la guerra greco-turca.

10

Execució de Mehmed Kemal, kaimakan de Boghaziyan, i gran manifestació nacionalista turca en els seus funerals (dia 11), en considerar-lo un màrtir nacional. Encara avui es commemora públicament la seva mort i se li dediquen places, carrers, instituts, etc.

Abril-Juliol

28-5

Procés de Constantinoble que jutja crims de guerra. Són condemnats a mort in absentia els paixàs del triunvirat Talat-Enver-Cemal i Nazim Bey (membre del CC del CUP i un dels seus ideòlegs).

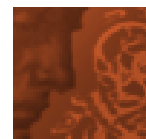
Maig

Trasllat a Malta del 150 presoners detinguts a la presó de Constantinoble.

8

Requis a 180.000 lliures otomanes al TF.

¹⁵ Sobre el cinema que tracta del genocidi armeni vaig preparar un treball pel Congreso Internacional sobre Historia y Cine celebrat a la Universidad Carlos III de Madrid el setembre del 2007, que, ampliat, també vaig exposar a Lisboa a la trobada anual del FIMAM (Foro de investigadores sobre el Mundo arabomusulmán), celebrada el febrer del 2008. Els textos haurien d'aparèixer a les actes respectives.

19

Manifestació d'unes 100.000 persones a Constantinoble contra la presència grega a Esmirna.

Desembarcament de Mustafà Kemal a Samsun i inici del procés de creació de l'estat turc.

Juny

22

Kemal, des d'Amasia, reclama desobediència al govern de Constantinoble.

Juliol

23-7 agost

Congrés nacionalista turc de Erzerum.

Agost

28

Presentació del King-Crane Commission Report

Setembre

4-11

Congrés nacionalista turc d'Sivas.

Tardor

Organització per part de la Federació Revolucionària Armènia (amb ajut britànic i rus) de l'Operació Nèmesi, per tal d'assassinar els principals responsables del genocidi (sembla que la "llista negra" contenia uns 200 noms, encapçalats pel Ministre de l'Interior i Gran Visir, Talat).

Desembre

Acord secret de Sivas entre Mustafà Kemal i François-George Picot que retorna Cilícia a l'Imperi Otomà.

268

1920

Gener

12

Congrés nacionalista d'Ankara

13

Bahaettin Sakir Bey és condemnat a mort in absentia en el procés de Kharput.

19

L'Entente reconeix formalment la independència d'Armènia.

28

"Pacte nacional" turc, que reclama les fronteres anteriors a l'armistici.

Febrer

5

Assassinat de 10.000 armenis a Marash.

9

Darrera sessió del "Tribunal Militar Extraordinari".

Abril

22

Reconeixement de la República d'Armènia per EUA.

23

Creació formal del parlament kemalista.

29

Llei (del parlament nacionalista d'Ankara) que declara invàlids els judicis per crims de guerra.

Juny

1

EUA , amb el vot del Senat, rebutja convertir-se en mandatari d'un estat armeni tutelat per la Societat de Nacions, malgrat la voluntat positiva del president Wilson. L'any anterior una expedició militar, dirigida per general James G. Arbordhavia recorregut la zona: el resultat fou un memoràndum favorable al mandat nordamericà (*Conditions in the Near East*), acompanyat d'un reportatge cinematogràfic.

Agost

10

Tractat de Sèvres: s'estipula la creació d'una Armènia independent, d'un Kurdistan autònom i la presència grega a Tràcia i l'Egeu.

Inici de la guerra greco-turca.

Setembre-Novembre

Guerra armeno-turca, que acaba amb...

Desembre

2

...el tractat d'Alexandropol.

Dimissió del govern armeni.

Novembre-Desembre

Guerra civil armènia. Incorporació d'Armènia a la Rússia soviètica.

1921

Gener

13

Es dissolen els tribunals militars turcs per crims de guerra.

20

Els nacionalistes turcs reclamen la inclusió d'Armènia, Esmirna i Tràcia al seu territori.

Març

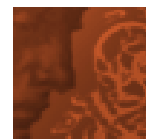
Tractat d'amistat turcosoviètic.

15

Mort a Berlín de Talat, obra de Soghomon Tehklirian, primer acte de l'Operació Nèmesi.

Març-Juliol

Momentània reconstrucció antibolxevic de la república d'Armènia.

Juny

2

Soghomon Tahklirian és declarat no culpable.

Setembre

Constitució d'una República Socialista Soviètica Armènia (RSSA), unida a Rússia per un tractat econòmic i militar.

Octubre

21

Tractat de Kars: cessió de terreny a Turquia.

Desembre

6

Assassinat a Roma de l'ex-gran visir Said Halim.

1922

Febrer

La RSSA és englobada en una Unió Federativa de Transcaucàsia.

Abril

17

Assassinat a Berlín de Behaeddin Sakir.

Juny

Ziya Gökalp publica en el seu diari Küçük Mecmua un llarg raport sobre els kurds.

Juliol

25

Assassinat a Tiflis de Cemal Paixà.

270

Agost

4

Enver Paixà és mort en una topada amb tropes russes a Avi-i Derya , poblet proper a Dushambe, actual capítal del Tadjikistan.

Setembre

13

Reconquesta turca i incendi d'Esmirna.

Final de la guerra greco-turca.

Desembre

La RSSA entra en una República Socialista Soviètica Federativa de Transcaucàsia, que formarà la URSS, amb Rússia, Ucraïna i Bielorússia.

1923

Juliol

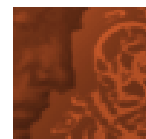
24

Tractat de Lausana: no hi ha menció del tema armeni. Reconeixement internacional de les noves fronteres del que serà la nova República Turca

Octubre

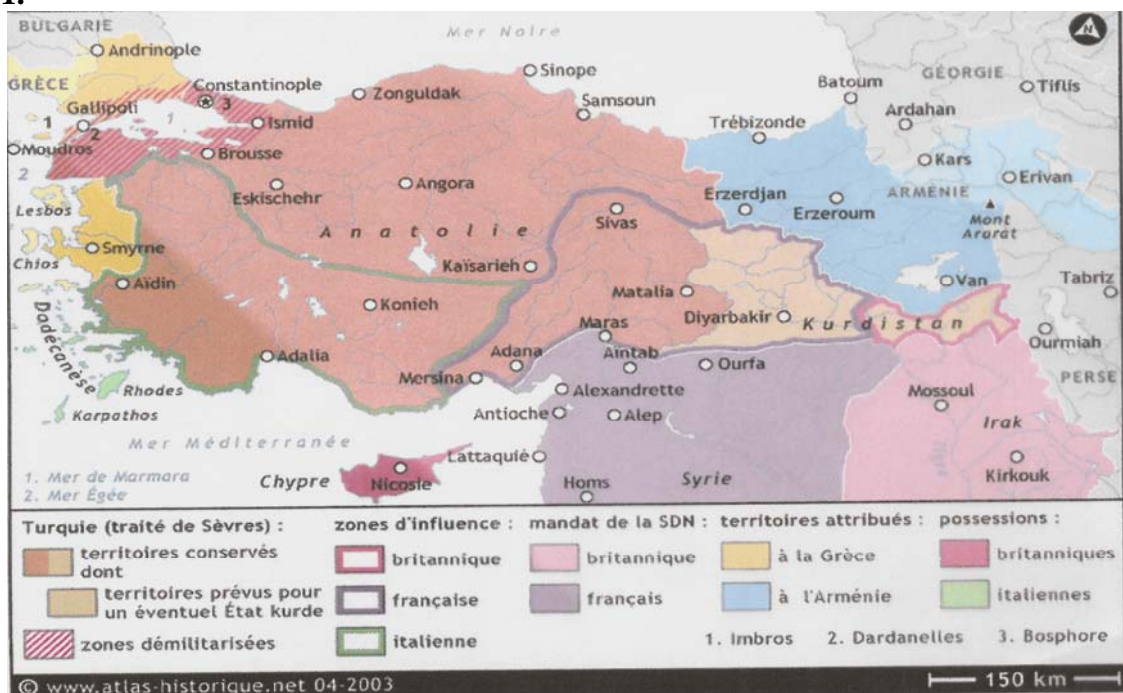
29

Proclamació de la República de Turquia, amb Mustafà Kemal Atatürk com a president.

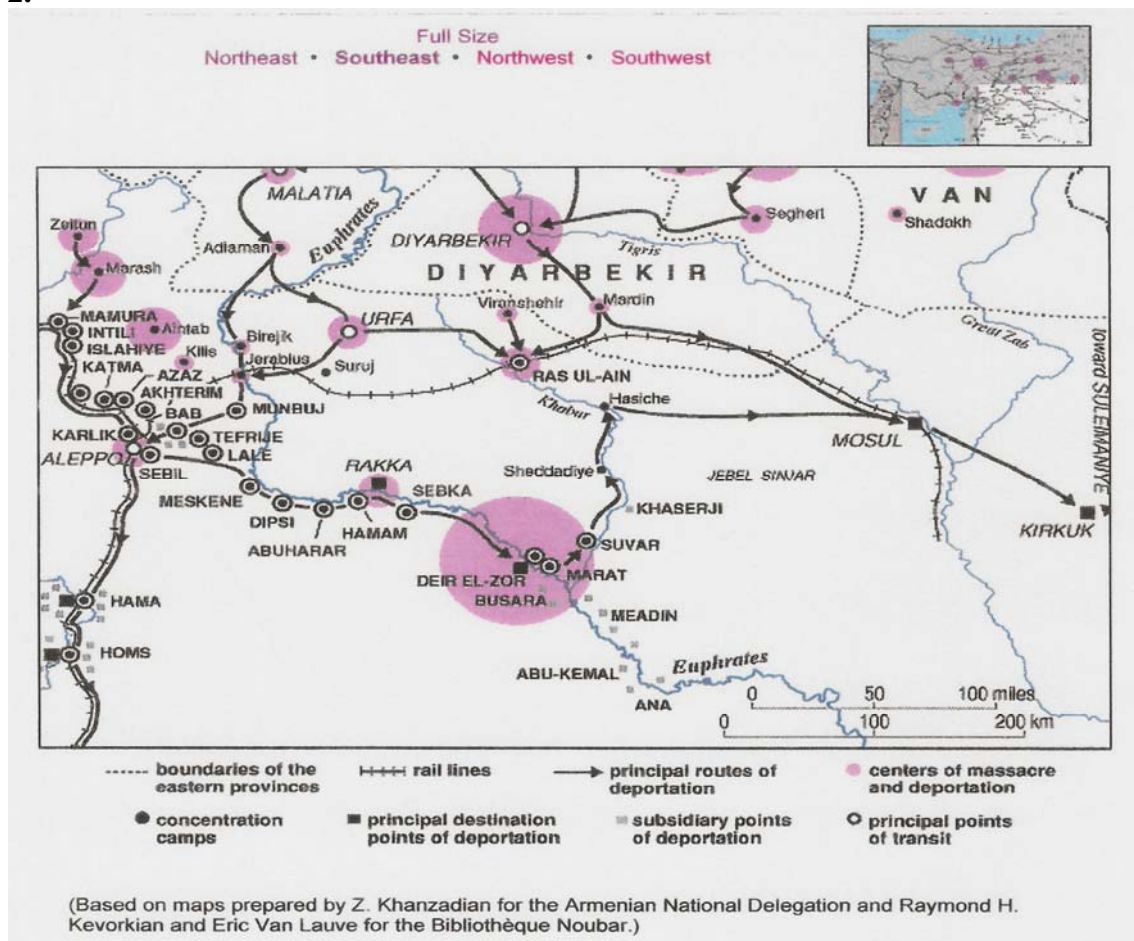
ANNEXOS (MAPES)

1.

http://www.atlas-historique.net/cartographie71914-1915/grand_form

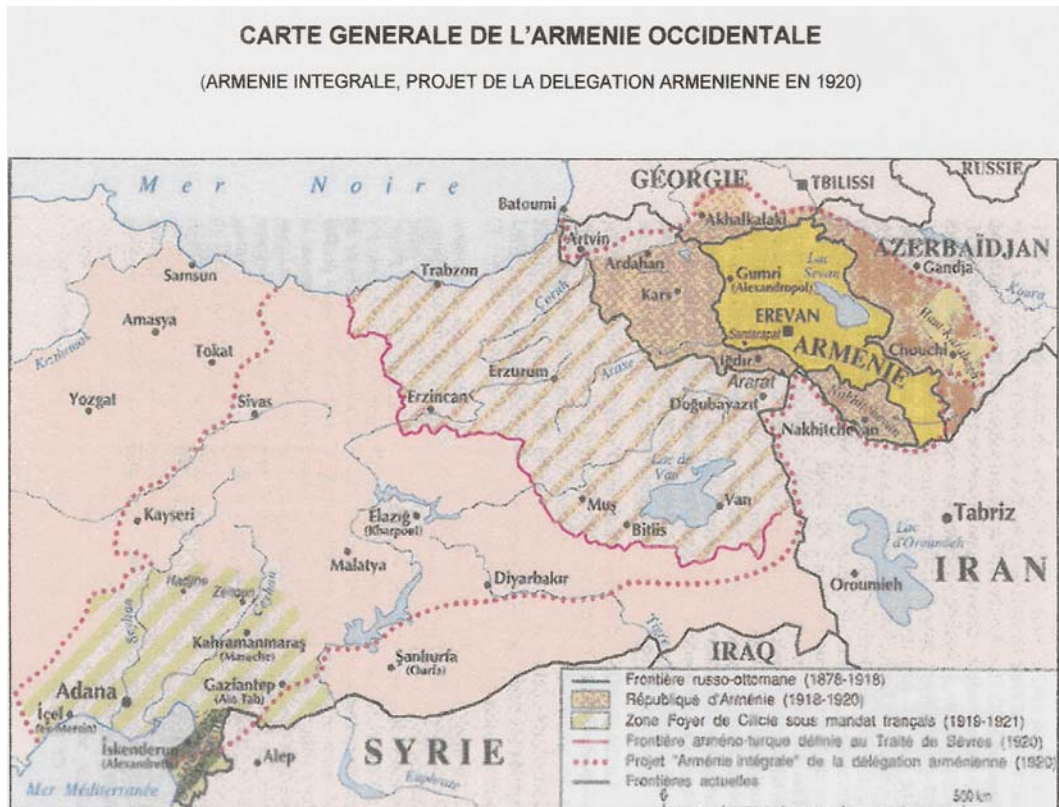
2.

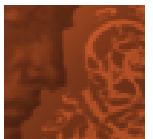
Map of the Armenian genocide- Southeast, Armenian National Institute

3.

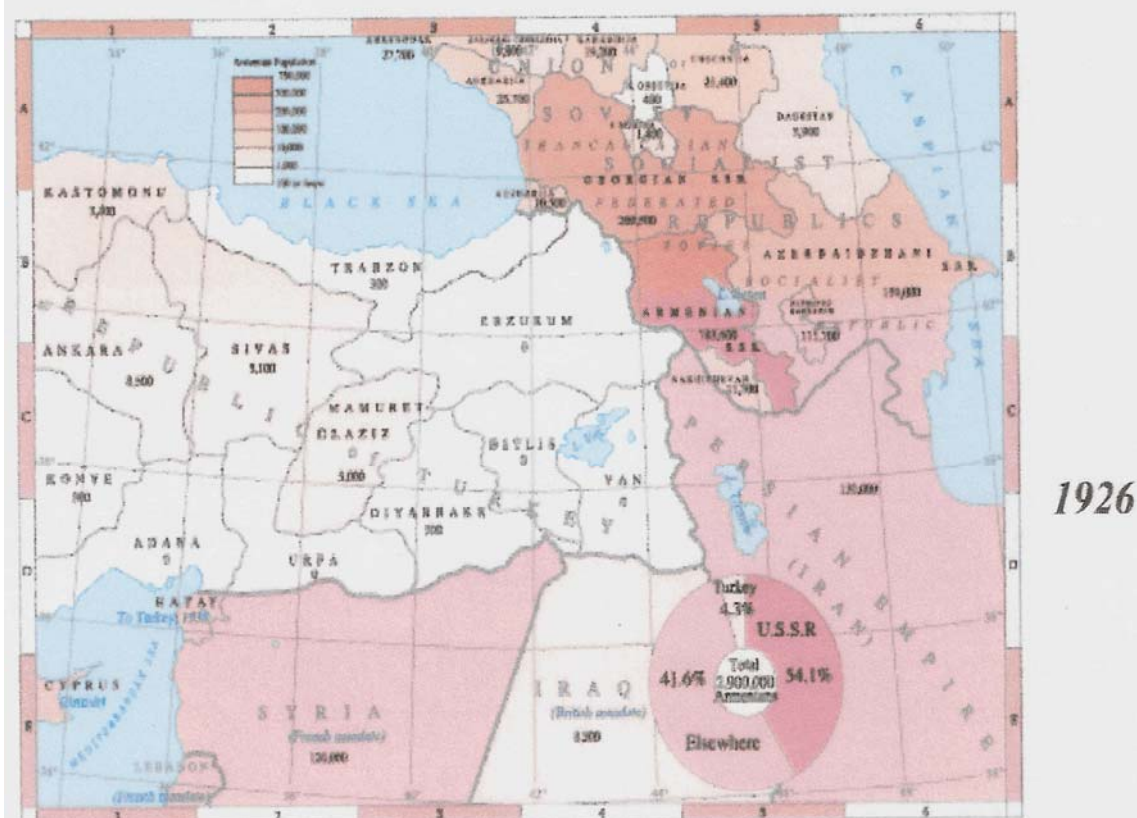
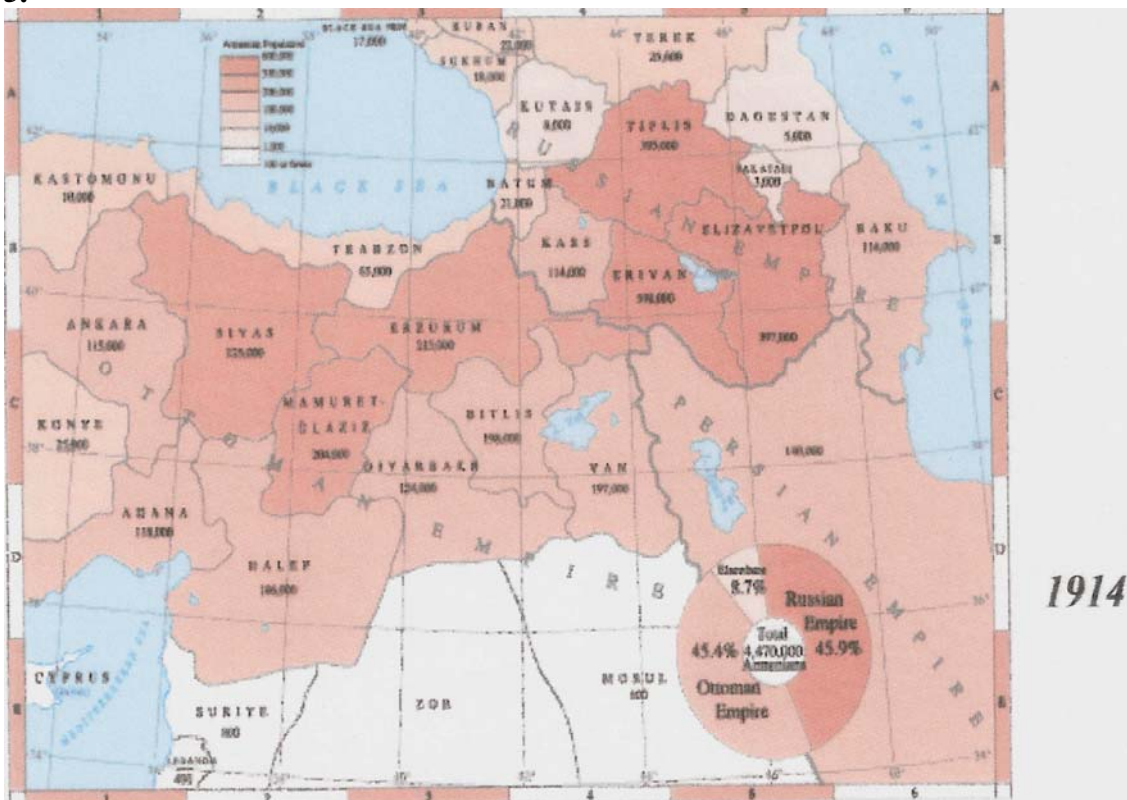

4.

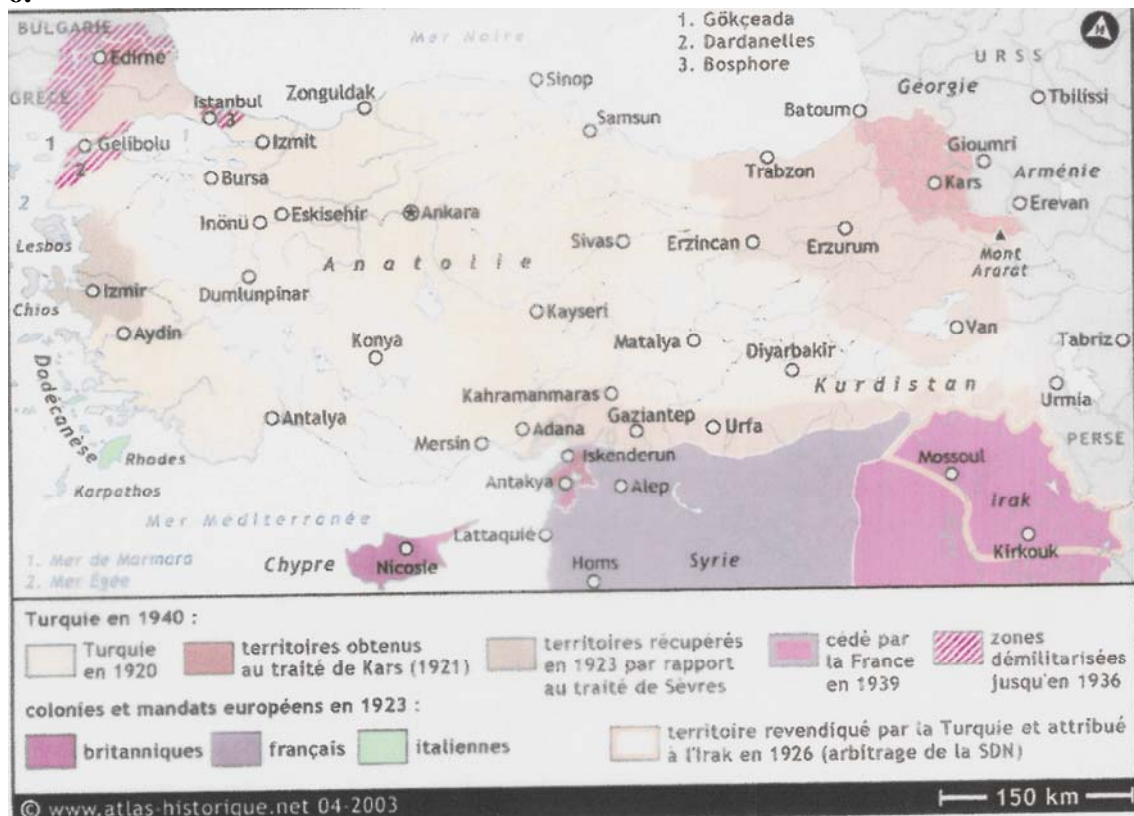
273

5.

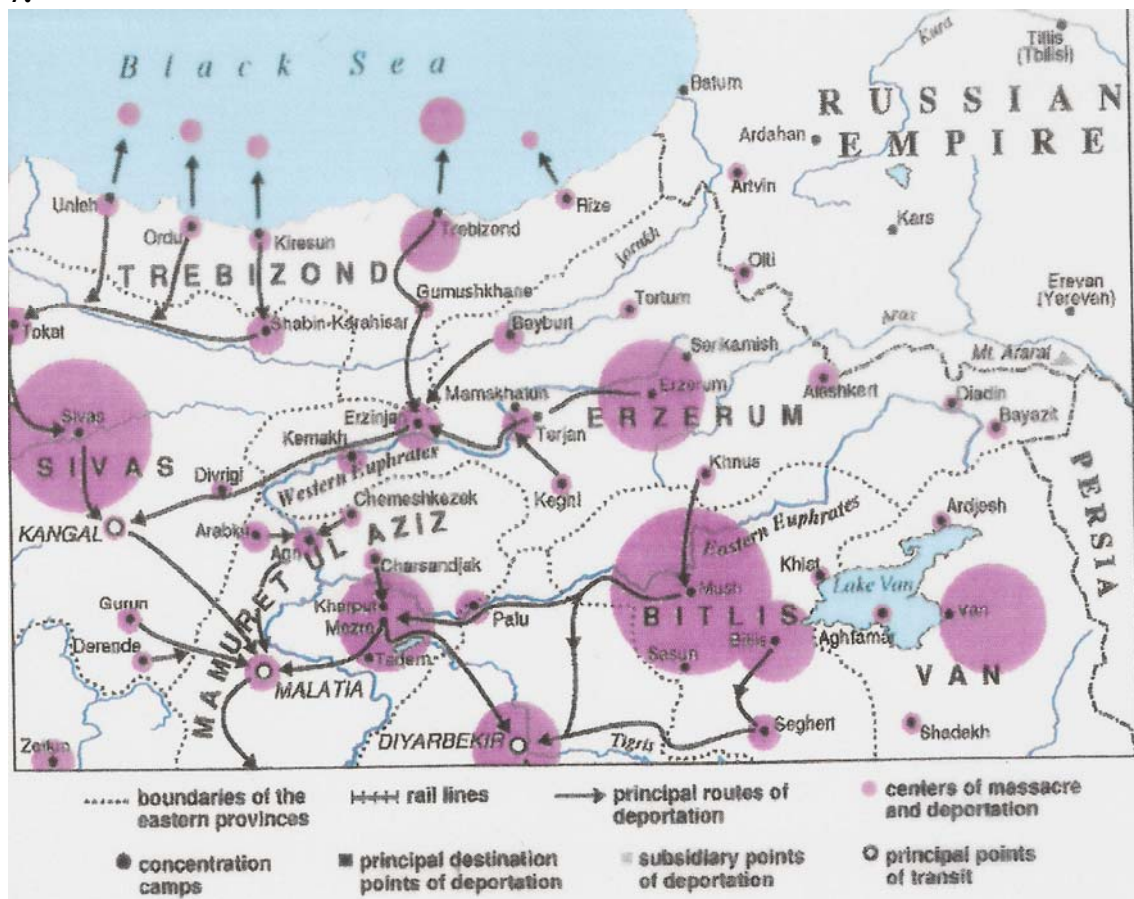

6.

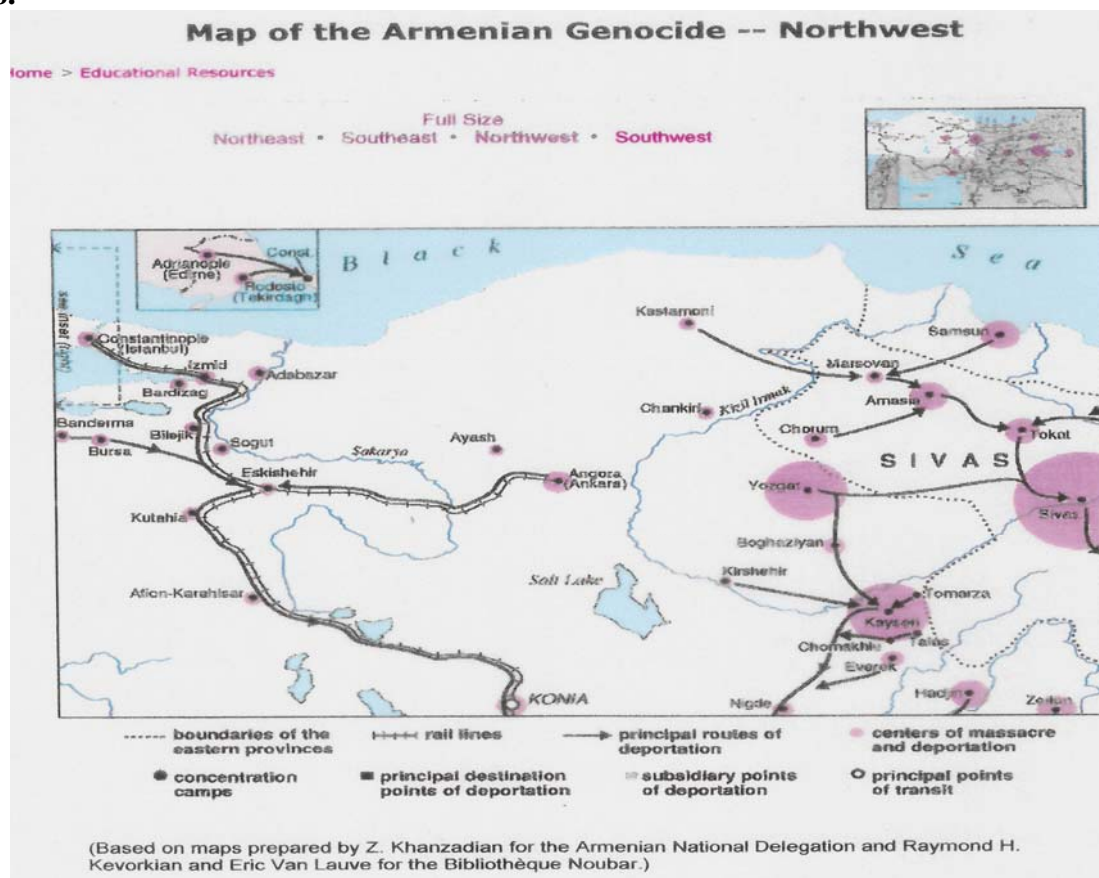

http://www.atlas-historique.net/cartographie/1914-1945/grand_form

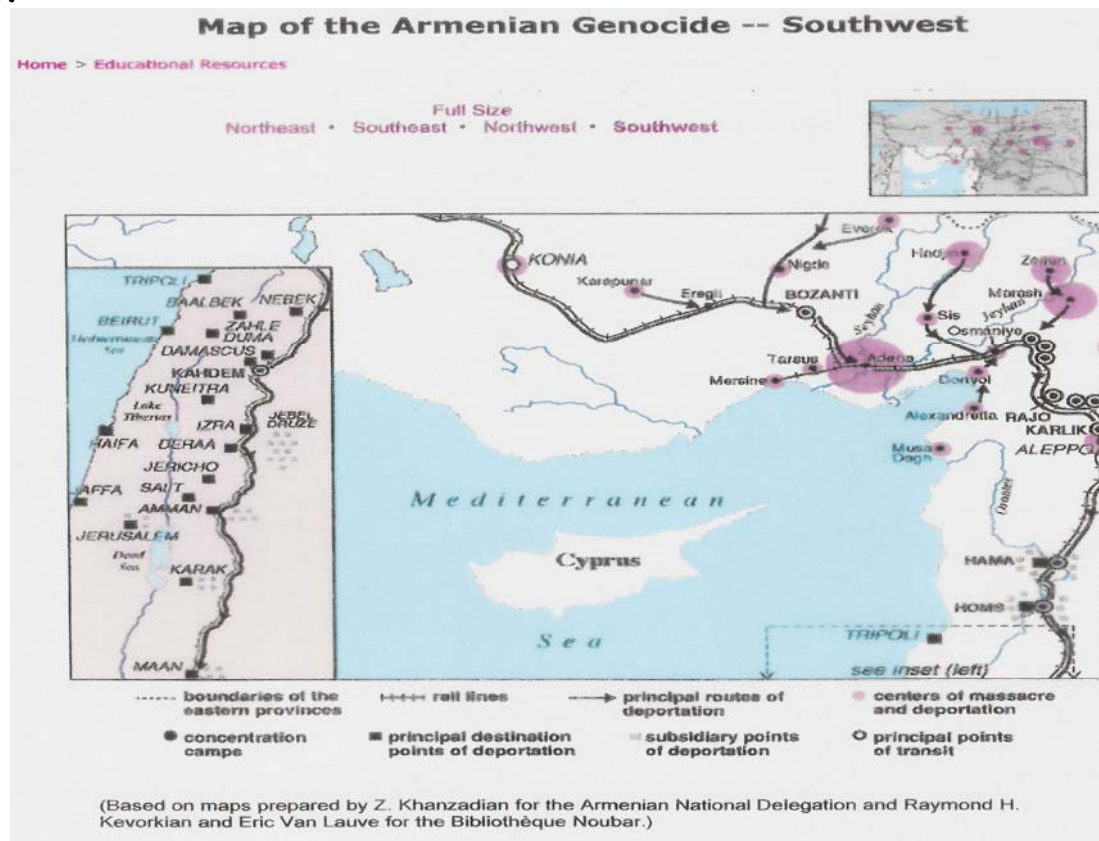
7.

8.

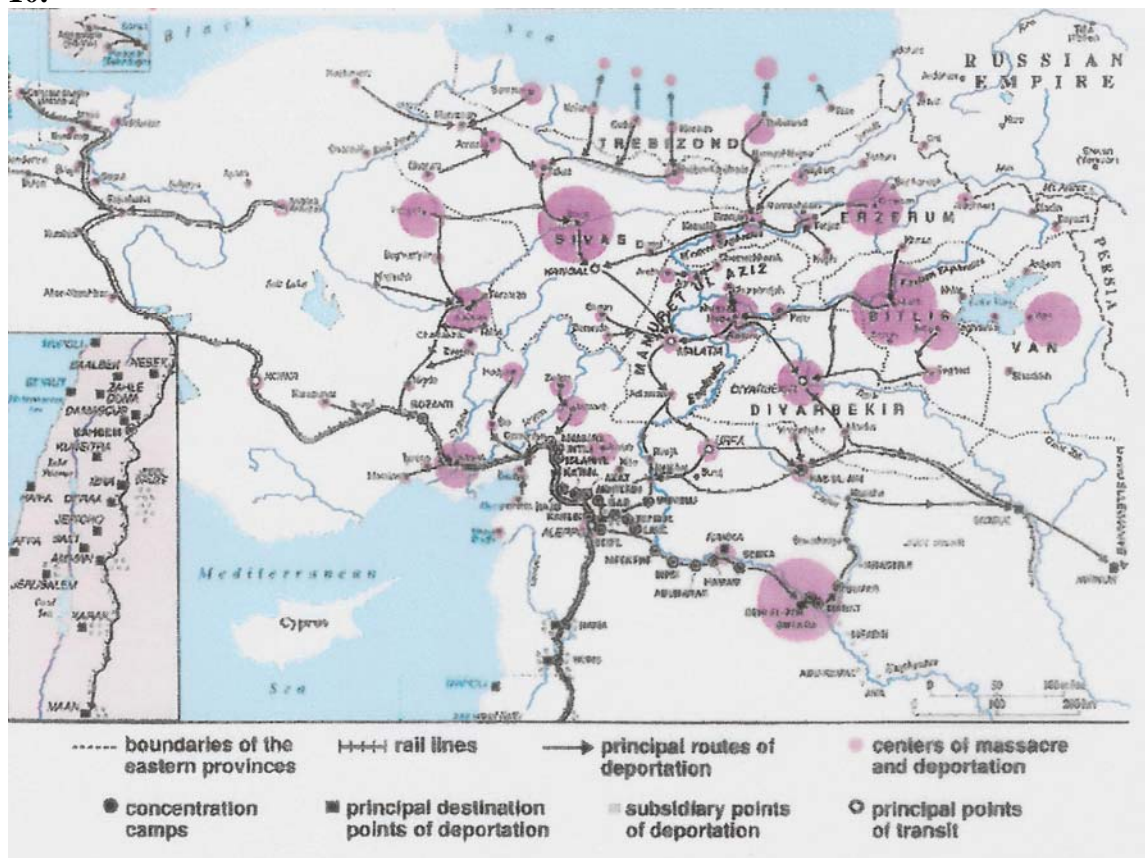
9.

276

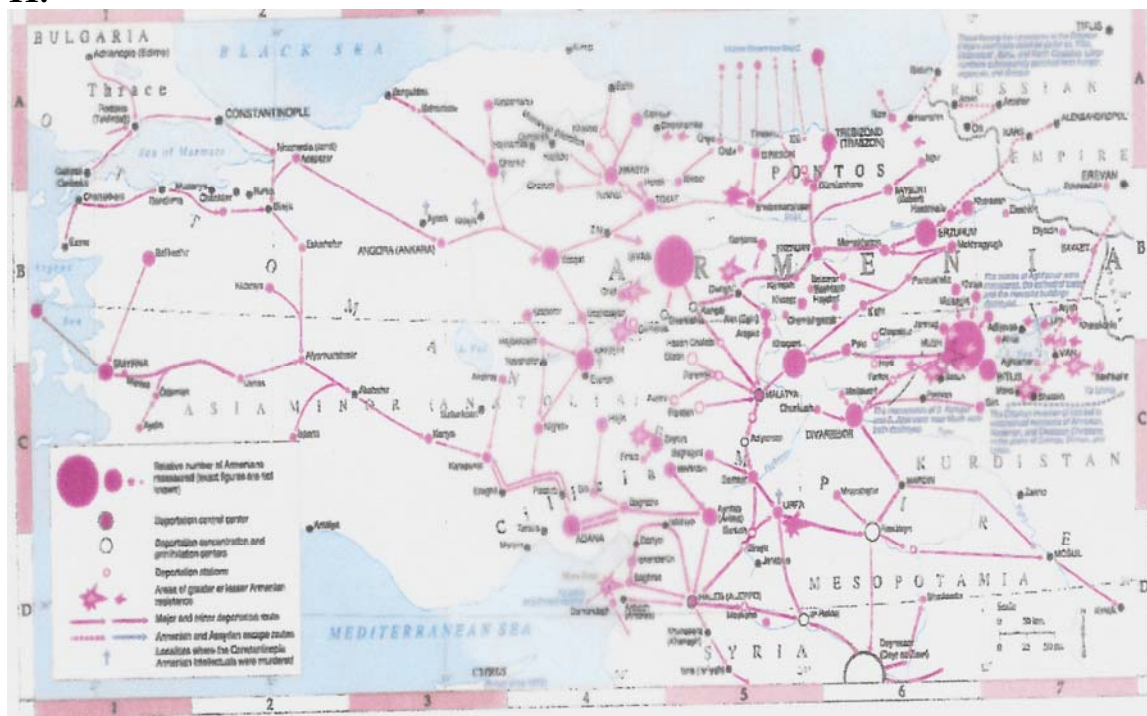

10.

(Based on maps prepared by Z. Khazadian for the Armenian National Delegation and Raymond H. Kevorkian and Eric Van Lauve for the Bibliothèque Nourbar.)

11.

Imaghe from *Historical Atlas* by Robert H. Hewsen.

<http://www.pres.uchicago.edu/Images/Chicago/hewsen224.html>

12.

Le peuple arménien à la veille du génocide (1915)
Atlas Historique de l'Arménie, Claude Mutafian et Éric Van lauwe,
 Collection Atlas, Editions Autrement, Paris, 2001.

Bibliografia sumària

AADD, *armenian.genocide.org*, web del nordamericà Armenian National Institute, Washington, 1998-2007.

AADD, *Controversy and Debate*, núm. esp. d'*Armenian Weekly*, 24 abril 2007. A la xarxa.

Akçam, Taner, *Nazionalismo turco e genocidio armeno*, Milano, Guerini e Associati, 2006.

A Shameful Act. The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility, Nova York, Metropolitan Books, 2006

Balakian, Peter, *Le Tigre en flammes. Le génocide arménien et la réponse de l'Amérique et de l'Occident*, París, Phébus, 2005.

Bloxham, Donald, *The great game of genocide. Imperialism, nationalism and the destruction of ottoman armenians*, Oxford, OUP, 2005.

Dadrian, Vahakn N., *The history of the armenian genocide*, Nova York/Oxford, Berghahn Books, 1997.

Fisk, Robert, "El primer holocaust", a *La Gran guerra per la civilització*, Barcelona, RBA/La Magrana, 2006.

Flores, Marcello, *Il genocidio degli armeni*, Bolònia, Il Mulino, 2006.

Hovannisian, Richard G., *The armenian genocide*, Londres, MacMillan, 1992.

Kevorkian, Raymond, *Le génocide des armeniens*, París, Odile Jacob, 2006.

Miller, Donald Earl; i Touryan Miller, Lorna (eds.), *Survivors. An oral history of armenian genocide*, Berkeley, University of California Press, 1993.

Tahta, Haig, *April 1915*, Flemington (NJ), Whitehurst & Clark, 2006.

Ternon, Yves, *Les arméniens. Histoire d'un génocide*, París, Seuil, 1996.

Üngör, Ugur Ü, "A Reign of Terror". *CUP Rule in Diyarbakir Province, 1913-1923*, Amsterdam, Universitat, 2005. A la xarxa.

